

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

: AZ ELZÁLOGOSÍTOTT :
XIII SZEPESI VÁROSBAN

IRTA:

FÁBRY BÉLA

KÜLÖNLENYOMAT A „KÖZLEMÉNYEK SZEPES
VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL” 1912. ÉVFOLYAMÁBÓL

TARTALOM.

I. Rész: A szepesi jog.

I. FEJEZET.

A szepesi szászok története.

Bevezetés. A szepesi szászok eredete. A XXIV város testvérelete. Elzálogosítás. A starosták kora. A visszakapcsolástól 1876-ig 6—10. old.

II. FEJEZET.

A szepesi jog.

A magyarországi városok helyzete. Külföldi jogkönyvek. Particularis jogok. A szepesi jog eredete. Szepesi kiváltságlevelek. Willkühr. Zipser Willkühr ismertetése és jogköre . . 10—15. old.

III. FEJEZET.

A bíróság szervezete.

A városi joghatóság kifejlődése. A gróf választása. A grófi szék hatásköre és alárendeltsége. A bíró. A bíró tulajdonságai, választása, esküje, bemutatása. A községek bírái. Az esküdtek. Belső tanács. Pénzbíró, vásárbíró, zsidóbíró. Külső tanács. A céhmester mint bíró. Jegyzői hivatal. Hundertmann. A hóhér 15—20. old.

IV. FEJEZET.

Törvénykezési eljárás.

Idegen jogkönyvek a törvénykezésben. A szepesi polgár csak saját bírója előtt áll törvényt. Törvéynapok. A bíróságok illetékességének köre. A starosták befolyása. A perbe fogás módjai:

peinliche és bürgerliche Klage. A tárgyalás menete. Az ítélethozatal két alapja: beismerés és bizonyítás. Esküvel és tanukkal való bizonyítás. Bajvívás. Kinzó vallatás. Felebbezés. A szepesi jogkönyv büntető határozatai. Birságok. Christliches Gericht. A halálos ítélet kimondása és végrehajtása. Akasztófa-felállítás. A büntetés megváltatása. Az ítélet megváltoztatása. A polgárok jogegyenlősége 20—26. old.

II. Rész: Bűntények és büntetések.

I. FEJEZET.

Az erkölcs védelme.

Paráznalkodás. Magzatelhajtás és gyermekgyilkosság. Házasságtörés. Erőszak. Csábítás. Lélekvásárlás. Vérfertőzés. Sodomia. A törvénytelen születésűek köz- és magánjogi helyzete. A prostituáltak 26—32. old.

II. FEJEZET.

A többi bűncselekmények.

Lopás. Gyilkosság és emberölés. Rablás. Rablógyilkosság. Becsületsértés. Békészegés. Háztatás. Testi sértés. Varázsolás és boszorkányság. Hamisjáték. Öngyilkosság. Gyujtogatás. A bűnügyek statisztikája. Befejezés 32—47. old.

Függelék.

A XIII szepesi város grófjainak névsora 1579—1764-ig 47. old.

Gyakrabban használt munkák és rövidítések.

Demkó; Lőcse tört. = Demkó Kálmán, Lőcse története. A szepesmegyei történelmi társulat millenniumi kiadványa. V. köt.

Hain: Lőcsei krónikája, = Bal, Förster, Kauffmann: Hain Gáspár lőcsei krónikája. Szepesmegyei történelmi társulat kiadása.

J. = A XIII. szep. város jegyzőkönyvei. Szepesvármegye levéltára Lőcsén 87—90 szám.

Jogsz. = Dr. Kolozsvári Sándor és Dr. Óvári Kelemen: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. II. köt. II. fele. Magyar jogtörténeti emlékek.

Kaindl. = Raimund Friedrich Kaindl: Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern II. Band. Allgemeine Staatengeschichte III. Abteilung, Deutsche Landesgeschichten.

Közlemények = Förster Jenő dr.: Közlemények Szepesvármegye múltjából.

Orsz. lvt. dipl. = Országos levéltár diplomatária.

Pertz Mon. Germ. Scrip. = Monumenta Germaniae, Scriptores.

Sváby Fr. A Lengyelországnak elzálogosított XIII. város tört. = A Szepesmegyei Történelmi Társulat millenniumi kiadványainak II. kötete.

Wagner: Analecta = Wagner Károly Analecta Scepusii sacri et profani.

Weber: Supp. = Weber Samu: Supplementum III. Analectorum terrae Scepusiensis.

Ak. ért. = Akadémiai értekezés.

An. = Analecta.

Száz. = Századok.

Szep. = szepesi.

T. T. = Történelmi Tár.

144* = a jegyzőkönyvek II. kötetének számozatlan oldalait jelzik.

Előszó.

A szepesi városok mindig érdekes szerepet játszottak hazánk történelmében, polgárságuk mindig mintaképe volt a becsületességnek és szorgalomnak és azért érdemes történetükkel tüzetesebben foglalkozni.

Ebben a kis munkámban a városok igazságszolgáltatását fejtegetem. Az első részben bevezetésül a Szepesség rövid történetét adom s azután áttérek a szepesi jog ismertetésére. A második részben az egyes speciális eseteket tárgyalom, ahol az igazságszolgáltatásnak csak a büntetőjogi részére terjeszkedtem ki, mert úgy találom, hogy ez jellemzi legjobban a kort.

Munkámnak főforrásai a XIII. szepesi város kiadatlan jegyzőkönyvei, melyek Szepes vármegye levéltárában Lőcsén található.

Kedves köteletségemnek teszek eleget, midőn itt hálás köszönetet mondok méltóságos és főtisztelendő Dr. Békefi Remig zirci apát úrnak, volt egyetemi professoromnak jó tanácsaiért és szíves támogatásáért, melyben munkám megírásánál részesített.

Nagy köszönettel tartozom Dr. Förster Jenő szepesmegyei levéltárnok úrnak is azért a lekötelező szívessegeért, hogy a megyei levéltárban a kutatást nekem lehetővé tette és szíves útmutatásaival munkámat megkönnyítette.

*

I. Rész: A szepesi jog.

I. FEJEZET.

A szepesi szászok története.

Bevezetés. A szepesi szászok eredete. A XXIV város testvérelete. Elzálogosítás. A starosták kora. A visszakapcsolástól 1876-ig.

Egy kort legjobban saját igazságszolgáltatása jellemez. Ebből megismerjük az emberek gondolkozás módját, erkölceit és sokszor meggondolatlanul véghez vitt cselekedetök rúgóit és így képet alkothatunk magunknak az illető kor egész erkölcsi felfogásáról. A bűnügyi statisztika világosan megmutatja, vajjon erős vagy laza volt-e az illető kor erkölce és megmutatja azt is, hogy a műveltség mily színvonalán állottak az emberek és hogyan tudták felfogni az eltévelyedett emberi lélek bűneit, ezek megtorlására pedig milyen szabályaik, szokásaik voltak.

A következőkben a Szepesség igazságszolgáltatását akarom fejtegetni és bemutatni azt a különös jogfejlődést, mely a szepesi szászoknál kialakult. Mielőtt azonban a szepesi jog ismertetéséhez hozzá fognék, meg kell ismerkednünk a szepesi szászok letelepedésével és történetükkel.

Már Nagy Károly idejében találkoznak hazánk területén német telepesekkel. Nagy Károly, miután leverte az avarokat, 800 körül Ostmark határgrófságot alapította, amelyhez Pannónia is tartozott. A németek ekkor szórványosan hazánk nyugati részén

telepedtek le. Géza fejedelem alatt még több német jön be hazánkba, különösen akkor, midőn Géza fia, a későbbi Szt. István király, eljegyzi Gizella bajor hercegnőt, majd később István uralkodása alatt a térítés idejében. A tömeges telepítés azonban II. Géza (1141—1161) idejére esik, amikor a szepesi szászok is letelepedtek.

Lőcse buzgó krónikása Hain Gáspár Noé (Nohae) fiától Semtől származtatja a szepesieket és pedig a gepidáktól, a kik Valentinus császár ideje alatt jöttek be az országba.¹⁾ Ennek természetesen semmi alapja nincs, mert a Szepeesség németjei szászok voltak, akik a bányavárosok és Lengyelország felől jöttek be jelenlegi helyükre. Már régen voltak itt lakott területek, a mit a Lőcse körüli bronzkori leletek is mutatnak. A honfoglaló magyarok a X. lándzsások székét alapítják és a tatárjárás előtt a nemesek több jobbágy- községet is szerveznek. A szászok II. Géza ideje alatt jöttek be tömegesen, bár a szepesszombati krónika XV. századbeli írója II. Bélát (1131—1141) tartja a szászok betelepítőjének.²⁾ Hogy szívesen látták őket, azt Pertz is említi: „homines fideles hominesque laboris et in barbaris nacionibus aliis hominibus cariores.“³⁾ A 24 szepesi város 1204-ben szövetezik és megalakítja a „Fraternitas Plebaniarum XXIV. Regalium“-ot.⁴⁾

Az 1241-ki tatárbetörés a Szepeességet sem kimélte meg, de a csapást gyorsan kiheverte. 1271-ben V. István biztosítja az ő jogaikat. Ebben a kiváltságlevélben a szepesi városok „Universitas saxonum terrae Scepus“ név alatt szerepelnek. Székhelyük Lőcse, a többiek: Késmárk, Leibicz, Duránd, Ruszkin, Béla, Ménhárd, Izsákfalu (Zsákócz), Sztrázsa (Michelsdorf), Szepeesszombat, Matheócz (Mathaei villa), Mühlenbach, Nagy-Szalók, Felka, Poprád, Káposztafalu (Villa Compositi), Csütörtökhely (Villa Sancti-Ladislai), Illésfalu (Villa Ursi, Bärendorf, Sperndorf), Igló (Nova Villa), Odorin, Olaszi (Villa Latinorum), Wellbach (Eulenbach), Váralja (Suburbium), Kurimján (Villa Quirini). Később a XXIV város testvérületének névjegyzékéből Késmárk, Sztrázsa, Matheócz, Nagy-Szalók kiesnek és helyettük belépnek Nagy-Lomnicz, Hunfalu, Svábócz, és Pálmafalú.⁵⁾

Igy éltek 1412-ig, a mikor Zsigmond a 24 város közül 13-at Ulászló lengyel királynak elzálogosít. Zsigmond ugyanis állandó pénzzavarban szenvedett, mert könnyelmű életmódot folytatott és alattvalói jobbáról-balról becsapták. Hogy mennyire kihasználta gyöngéit, azt bizonyítja egy 1435. évi decz. 5-iki oklevele, ahol Rozgonyi György pozsonyi főispánnak utasításokat ad, hogyan büntesse meg azt, a ki a számára vásárolt borral csalást követett el.⁶⁾

¹⁾ Hain lőcsei krónikája 7.

²⁾ Demkó: Lőcse tört. 145.

³⁾ Pertz: Mon. Germ., Scrip. XVII. 238.

⁴⁾ Hunfalvy: Magyarország ethn. 428.

⁵⁾ Weber: Ötödik municipium a Szepeességen. Száz. 1900. 421—433.

⁶⁾ Knauz Nándor: Miért volt Zsigmond király többnyire pénzzavarban, Magyar Sion 1864, 138—140.

Ilyen körülmények között nem csoda, ha a városok is dobra kerültek, annál is inkább, mert Zsigmond ekkor Velenczével háborúba keveredett.

Az 1412. évi elzálogosító levél mindszent napjának octávján állíttatott ki. (Datum Zagrabiae octavo die Omnium Sanctorum. Anno Domini MCCCCXII. Regnorum autem nostrorum Hungarie XXVI. Romanorum vero III.) Az elzálogosított városok Lublón, Podolinon és Gnédán kívül ezek: Béla, Leibicz (Leubicz). Ménhárd (Menhartsdorf), Szepesszombat (Georgenberg), Poprád (Tewtschendorff), Sztrázsa (Michelsdorff), Olaszi (Valendorff), Igló (Neudorff), Ruszkinócz (Rysdorff), Felka (Fülka), Váralja (Kirchdorff), Matheócz (Matsdorff), Duránd (Dureldsdorff).¹⁾ A király a városok összes jövedelmét átadja a lengyeleknek 37 ezer régi cseh garasért vagyis 176,000 koronáért. A szepesi krónika szerint: „Diese Summa macht 98,000 flo. Müntz, allwegen 25 gr. nur fl. 1 gerechnet, das macht 89,000 Reichsthaler.“ A zálogkötés Nedez várával szemben. lévő Czornstein várában történt, Szepesófalú közelében.²⁾ Zsigmond kiköti, hogy a városokat ugyanezen pénzért bármikor visszaveheti és azonkívül megszabja, hogy a lengyel király ne bántsa függetlenségüket. Ezen oklevél alapján a XIII szepesi város területe nem lett kiszakítva a magyar korona testéből, mert közjogilag hozzá tartozott, csak lengyel kormányzás alá került. A Szepesség jogainak önállóságát mindég megtartotta, amit különben az is bizonyít, hogy királyaink a lengyel uralom alatt is állandóan megerősítik a városokat jogaik szabad gyakorlatában.

A többi 11 város saját ispánja (comes saxonum) alatt folytatta önálló törvényhatósági életét. Ezek voltak: Csütörtökhely, Illésfalu, Izsákfalu, Káposztafalu, Kurimján, Mühlenbach, Nagy-Szalók, Odorin, Pálmafalu, Wellbach és Willkócz. Címük: Comes et iudices undecim civitatum regalum terrae Scepusiensis, „pecsétjük körirata: „Sigillum saxonum undecim civitatum terrae Scepusiensis.“ 1638-ban Csáky István gróf kapta Szepesvárárt és ekkor a XI város is főnhatósága alá került.³⁾

A XIII illetve XIV szepesi város az elzálogosítás ideje alatt, szomorú korszakba jutott. A lengyel királyok starostákat, várkapitányokat rendeltek az élükre, kik Lubló várából kormányozták a városokat. Ezek természetesen birtokuknak tekintették az egész területet és így kényük-kedvük szerint vetettek ki adókat és befolytak a városok magánéletébe is. Az ilyen eljárás folytonos torzszalkodásra adott okot az egyes városok polgársága és a várkapitány között. Kitűnik ez a XIII szepesi város jegyzőkönyveiből is, ahol láthatjuk, milyen hosszú pörlekedések folytak a jogtalan intézkedések miatt. A starosták az igazságszolgáltatásba is beleszóltak, amit később még részletesen tárgyalni fogok.

¹⁾ Wagner: *Analecta* 212.

²⁾ Wéber: *Adalékok a XIII. szepesi város tört.-hez.* Száz. 1881. 587.

³⁾ Ötödik municipium a Szepességen. Száz. 1900. 421—433.

Hogy az igazságtalanság ellen orvoslást találjanak, a lengyel vagy a magyar királyhoz fordultak, de mindez nem használt sokat.

A XIII város starostái a következők voltak: 1522-ben Kmitha Péter, 1533-ban Bonar János, 1564-ben Maciejowski Miklós, 1576-ban Maciejowski Gáspár, 1591-ben Lubomirski Sebestyén, 1605-ben Lubomirski Szaniszló, 1634-ben György, 1660-ban Szaniszló, 1700-ban Lubomirski Tódor és 1744-ben Mária Jozefa királyné, aki azután 1750-ben a kir. biztosi intézményt honosított meg.¹⁾

Az első kapitányok alatt még elég jó dolguk volt, de amikor a Lubomirskiak jutottak uralomra, akiknek a városok területe 1593-ban magántulajdonuk lett, akkor sok megpróbáltatásnak voltak kitéve. Így 1593 május 19-én 500 lengyel lovast kellett az iglóiaknak eltartaniok,²⁾ 1594 július 24-én meg Lubomirski Sebastian, az akkori kapitány, 150 embert fogdosott össze katonának Váralján és a zsoldot a 13 város fizette.³⁾ A legrosszabb dolguk kétségtelenül Lubomirski Tivadar Szilárd (Staniszló, Heraklius) alatt volt, aki 1702—1744-ig kormányozott. Zsarnoksága miatt 1711 január 19-én egy bizottságot küldenek a lengyel királyhoz. A felirat 19 pontjában, melyet a bizottság volt a királynak átadandó, hivatkoznak arra, hogy „Szokásaink és kiváltságaink ellenére vitás és peres kérdések eldöntése céljából, teljhatalmú biztosok küldetnek hozzánk, kiktől új és elviselhetetlen büntetésekkel sujtatunk,” kéri tehát a királyt, hogy ezt szüntesse meg. A követeket azonban Lubomirsky elfogja és 15 hónapig Lubló várában fogva tartja. A király mégis tudomást szerez a dologról és Lubomirszkyt megdorgálja.⁴⁾

A kényuralom csak Lubomirszky Tivadar herceg halála után 1744-ben szűnik meg, amikor III. Ágost lengyel király neje, Mária Jozefa királynénak, I. József magyar király lányának adományozta a 13 várost. A jó lelkű fejedelemasszony a kapitányság ügyét rendbe hozta. 1747-ben kir. biztosokat küld ki Bende Pál és Carl Frantz Sala von Grossa személyében, akiknek megparancsolja, hogy a panaszosokat hallgassák ki és tegyenek róla jelentést. A királynő 16 pontban foglalja össze utasításait, hogy mire terjedjen ki a kir. biztosok figyelme. Érdekes ez azért, mert itt találjuk első nyomát a tűzkár elleni biztosító pénztár felállításának is, ami azonban nem valósult meg. A jelentés alapján Sala von Grossa 1750-ben a 13 szep. város örökös kir. biztosa lesz, 400 birodalmi tallér fizetéssel.⁵⁾

¹⁾ Bal J. A 13 szep. város lengyel főnökei illetőleg birtokosai. Közlemények Szepesvármegye múltjából 1911. 8.

²⁾ J. II. 26.

³⁾ J. II. 31—32.

⁴⁾ Weber: Adalékok a XIII. szep. vár. tört.-hez Száz. 1881. 587—593. Található: Protocollum Belense 1612—1783. Kivonatilag: Scholtz: Kirchliche (Nachrichten.)

⁵⁾ Förster J.: A 13 város állapota 1747-ben, Közlemények 1911. 20—28.

Végre 360 év múlva ütött a szabadulás órája. 1772-ben Mária Terézia visszacsatolta a 13 várost, Lubló, Gnézda és Podolin-nal együtt Magyarországhoz. 1775-ben Mária Terézia megerősíti jogaikat, ezután is külön gróf alatt vannak és külön provinciát képeznek. Így éltek 104 évig 1876-ig, ekkor a nagy megyével egyesültek.¹⁾

II. FEJEZET.

A szepesi jog.

A magyarországi városok helyzete. Külföldi jogkönyvek. Particularis jogok. A szepesi jog eredete. Szepesi kiváltságlevélek. Willkühr. Zipser Willkühr ismeretése és jogköre.

Amint látjuk, a szepesi városok egész külön életet éltek és így mi sem természetesebb, mint az, hogy az igazságszolgáltatásuk is önálló volt. Általában a telepéseknek a királyok nem csak földet adnak, hanem kiváltságokat is, megengedik nekik, hogy saját jogszokásaik szerint ítélkezzenek, hogy annál jobban érezzék magukat az új hazában. A királyok pártfogásuk alá veszik a városokat, különösen a tatárjárás után, amidőn bebizonyult, hogy az országot csak a jól megerősített városokkal lehet megvédeni. IV. Béla 1238-ban Nagyszombatnak jogot adott, egyuttal elrendeli, hogy királyi város marad és másnak inrisdictionja alá nem kerülhet. Hasonlóan lett kir. város Zsolna Károlynak 1321-ki privilegiuma folytán.²⁾

Minden város egy nemesi személyt képezett, melynek minden polgára a város jogaiban osztozott, vagyis éppen olyan nemesi jogokat élvezett, mint a magyar nemes az ország területén belül. Az egyes városok, hogy érdekeiket hathatósabban védelmezhessek, szövetségre léptek egymással. Ilyen szövetség volt a hat felvidéki városé, melyhez Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Kísszeben és később Késmárk tartozott.³⁾

Ezen szövetségeken belül a törvénykezés is egyöntetűvé válik és így keletkezik a particularis jog, mely tulajdonképpen nem egyéb, mint az egyes vidékek létviszonyai szerint való jogszabályozás.

Ezen particularis jogoknak forrásai a régi joggyűjtemények. Legnevezetesebb közöttük a Sachsenspiegel, mely a régi várost polgár jogait tartalmazza. II. Endre idejében 1215–32 között készült és a már régebben elavult és az egykorú jogszokásokait tartalmazza. A másik nagy gyűjtemény a Deutschnenspiegel, mely

¹⁾ A Szepesség t. i. 5 municipiumból állott: 1. Nagy Szepes-megye municipiuma. 2. A lándzsások vagy a kis megye municipiuma, amely Bél Mátyás szerint 1723-ban, 14 helységről állott. 3. A 11 város municipiuma. 4. A 13 város mun. 5. Gölnicz mint a bányakerület székhelye. A nagy megyével először a lándzsások széke egyesült, azután a 11 város és végül a 16 város municipiuma (Weber: Ötödik municipium a Szepességen. Száz. 1900. 421–433).

²⁾ Kaindl: Geschichte der Deutschen 211.

³⁾ Demkó: A Felsőmagyarországi városok életéből 2.

1230—1270 között keletkezett. Kevés új dolog van benne, legnagyobb része a Sachsenspiegelből van véve. A Deutschemsiegel csak részben van meg. A sváb tükör 1275 körül jött létre. Ezek mind nem városi jogok, hanem általános országos jogok, amelyek alapján a többi városi jog kialakult.

A városi jogokat két csoportra, északi és déli csoportra lehet osztani. A déliek a következő városokban terjedtek el: Frankfurt, Freiburg, München, Passau, Innsbruck, Merán, Wien és Iglau.

Hazai városi jogaink közül a legrégebbi a selmeczi jog, mely IV. Béla idejéből való. Alapja az igláu jog, melyből sok rész szószerint van átvéve. Ehhez legközelebb áll a szepesi jog, mely a XIV. század második feléből való. Ezeken kívül Pozsonynak zsidó joga 1371-ből és a pozsonyi jogkönyv, mely 1499-ben záródik, de vannak bejegyzések 1517-ből is. Ez utóbbi a XV. századi jogokat állapítja meg az összes városok részére. Kassának is van egy tanácskozási ügyrendje. A legfontosabb a budai jogkönyv, mely Zsigmond idejében 1413—21 között készült; ez a legbecsebb és legterjedelmesebb jogkönyvünk. Megismerhetjük belőle az egész középkor jogi viszonyait. Jóllehet nyelve német, magyar szavak is vannak benne és latin nevek is. Nem egészen egységes, de nem teljes is, mert vannak benne fejezetcímek de maga a fejezet hiányzik, sőt ellenmondások is vannak. Világos bizonyíték, hogy nem egy időben írták. Az Ofner Stadtrecht a magdeburgi jogon alapul, mely viszont a szász tükörből van merítve.

Nálunk eleinte a jogszokás egy volt az egész országban. Szt.-István óta azonban a jogképzés új irányt vesz fel. A XI. század óta általában három féle particuláris jogot különböztethetünk meg: a) az annektált országoknak, b) a szlavonai és erdélyi részeknek, c) az egyes városoknak a particularis jogait. Az utóbbiakhoz tartozik a XIII. szepesi város municipális joga is.¹⁾

A particularis jogok eredetéről egy nagy jogtudósunk Wenzel Gusztáv, azt állítja, hogy ezek az országban keletkeztek,²⁾ pedig éppen ellenkezőleg külföldről hozattak be. Az utóbbi állítást támogatja az is, hogy első királyaink törvényei szintén idegen mintára készültek. Azonkívül a XII. századbeli nagy német telepítés a német jog befogadása nélkül el se képzelhető, mert e nélkül a németek be se jöttek volna, ha őket régi jogszolgáltatásuktól megfosztják. A bevándorlás után élénk kereskedelmi összeköttetés állott fenn a magyar és német városok között és így a délnémetek jogán kívül a magdeburgi jog is elterjedt, azonkívül a szászjog és a svábjog. Így Pesten és Kassán megtalálták a svábtükörnek két példányát.³⁾ Ezen törvények magánjogi és büntetőjogi részei feltűnően hasonlítanak a magyar particuláris jogok ide vágó fejezeteihez.

¹⁾ Wenzel G.: Országos jog 41—42. Ak. Ért. 1876.

²⁾ Wenzel: Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben. Ak. Ért. 1877. 46.

³⁾ Kaindl: Geschichte der Deutschen 28.

Ha már most a szepesi jog eredetét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy ez tulajdonképpen nem egyéb, mint a szász tükör egyenes leszármazottja. A Halle-magdeburgi jog alapját képezi a Sachsen-spiegel, a szepesi jog meg a Halle-magdeburgi jogból von kölcsönözve. A szepesi joggal éltek a szepesi városok a település óta a XV. századig, a 13 város azután áttért a magdeburgi jogra és ezeket a XVI. század óta Lőcse és Késmárk is követte.¹⁾ Ez utóbbi adat hitelességét bizonyítja, hogy a Zipser Willkürnek lőcsei kódexében van egy 1585. évi feljegyzés, amelyben a szász tükör és a „Magdeburger Schöpfenfragstück“ idézve vannak.²⁾ A szepesi jog őseredeti voltát több dolog igazolja. Már IV. Bélának 1243-iki oklevelében van szó a szepesi grófról, amikor a király megengedi, hogy Sumugh (Szepessümeg) területén, ahol eddig a kir. pecérek laktak, a szászok letelepedhessenek, azzal a kikötéssel, hogy ugyanazt a szolgálmányt kell tenniök, mint a pecéreknek, de ügyeikben saját grófjuk ítélt, a többi szászok szokása szerint.³⁾ Ez az utóbbi kifejezés is bizonyítja, hogy joguk a szászok jogával rokonságban van. IV. Béla ezen első megerősítése után sorra jönnek a királyi oklevelek, melyek mind azt bizonyítják, hogy a királyoknak szívükön fektült a dolgos, jóra való szepesi nép szabadságának biztosítása.

IV. Béla 1254-ben megerősíti előbbi adományát.⁴⁾ Különös jogot ad a szepesi szászoknak V. István 1271 december 8.-ról keltetett oklevele. Ezt Benedikt aradi prépost és a kir. udvar másodkancellárja állítja ki, kir. kettős pecsét alatt. A privilegium a többek között említi, hogy bírót ők maguk választanak, ki mindég a provincia szokása szerint ítéljen. A provincián kívül senki sem idézheti meg őket, még gyilkosságnál sem, abban is bírójuk ítélt. Székhelyük Lőcse.⁵⁾ Ez az oklevél először Erzsébet királyné által lett megerősítve 1280-ban, aki egyúttal elrendeli, hogy a latinok (Szepesolaszi olasz telepesei) fizessenek tizedet. III. Endre ezt a rendeletet 1297-ben azzal bővíti, hogy 3 márkával kell megbüntetni azt, ki a tizedet fizetni nem akarja.⁶⁾ Károly Róbert 1312-ben Rozgony mellett a szepesi szászok segítségével diadalt aratott Csák Máté felett és ezért 1328-ban megerősíti jogaikat. Ebben az oklevelében azt mondja a király, hogy csak a gróf előtt és a várkapitány (Burgrow) előtt kötelesek törvényt állani, akinek székhelye Lőcsén van. Joguk a tartományi szokásjog: „nach der Gewonheit des Lands Rechten“.⁷⁾ Az 1412-iki elzálogosításnál szintén biztosították önálló jogszolgáltatásukat. Zsigmond 1434-ben meg-

¹⁾ Demkó: F.-Magyarországi városok 11.

²⁾ Wenzel: Magyarorsz. városai és város jogai 46—47.

³⁾ Orsz. lvt. dipl. 38.900.

⁴⁾ Wagner: Analecta I. 188—189.

⁵⁾ Wagner: Analecta I. 189—191.

⁶⁾ Weber: Nagy és kis házak jogviszonyai a Szepességen. Száz. 1882. 324—325.

⁷⁾ Wagner: An. I. 197—198.

erősíti Erzsébet királyné 1280-iki oklevelét.¹⁾ Ulászló 1499 június 13-án viszont meghagyja, hogy a lublóiak fellett csak saját bírójuk ítéljen. Azonkívül elrendeli, hogy akárki hívja a vendégeket más igazságszolgáltatási forum elé, vagy ha másutt akarják őket börtönbe vetni, ne engedelmeskedjenek.²⁾ Ezt a rendeletet megerősítették: II. Lajos 1526 febr. 15-én, III. Ferdinánd 1638 aug. 12-én és I. Lipót 1669 febr. 20-án.³⁾ 1548-ban a lengyel starosta kegyetlenkedésére I. Ferdinánd a szepesi városoknak pártját fogja,⁴⁾ egyúttal 1560 március 4-iki oklevelében megerősíti a XIII város szabadságát. Ez az oklevél Weber Samú megjegyzése szerint azért fontos, mert itt a magyar király a XIII szepesi város és a III koronaváros jogbeli utódjának mondja magát: „Fideles nostri cives et incolae XIII civitatum nostrarum scepusiensium“. A lengyel király birtokában tehát csak in inscriptione voltak.⁵⁾ 1633 október 14-én II. Ferdinánd helyben hagyja azon kiváltságokat, melyeket 1271-ben V. István adott.⁶⁾

Nemcsak a magyar, de a lengyel királyok is védelmükbe veszik a szepesi városokat. Így III. Zsigmond lengyel király a XIII szepesi város particularis jogait 1571 aug. 10-én megerősítette.⁷⁾ Kázmér János megerősíti 1660 március 3-án elődeinek III. Zsigmondnak és IV. Ulászlónak okleveleit.⁸⁾ Az 1271-ki szabadalomlevelet pedig II. Ágost 1710 aug. 25-iki oklevelével is megerősíti.⁹⁾

A Szepesség külön területet képezett külön joga révén. A honfoglaláskor keletkezik itt a nemesek által alapított határórszék, ez volt a szepesi tíz lándzsások széke, a kir. területen meg kialakul a kir. vármegye. Ez a kettő nemzeti intézmény és az országos jog hatáskörébe tartozott. A százszok bevándorlása után a Provincia saxonum de Scepus jön létre, mely már a Zipser Willkühr jogkörébe esik.

A Willkühr szó a particularis jogok neve, a vidékek ezen jogszokás szerint éltek. A név, Demkó szerint, a Willeküre, Keure, Kőre, Choraе, Carae, curen, keüren igékből származik, ami a statuere szónak felel meg. Ebből jön a statutum vagyis szerződés. A Sachsenspiegel glossatora azt mondja: „Es heiset eine Willkür, darumb eine Willkür, das sie allein die bindet, welche sie wollen, solt sie aber auch die umbesessen binden so wer sie ein Recht“. Ezek szerint csak azokra nézve kötelező, akik akarják. Ezt jelenti

1) Weber: Nagy és kis házak jogviszonyai. Száz. 1882. 324—325.

2) Weber: Supplementum 53—54.

3) Weber: Supplementum 53—54.

4) Weber: Nagy és kis házak. Száz. 1882. 324—325.

5) Weber: Supp. 93—94.

6) Weber: Supp. 194—196.

7) Wenzel G.: Országos jog 70.

8) Weber: Supp. 211—213.

9) U. o. 274—276.

az a kifejezés is, amit az iglói Stadtbuchban találunk: „haben sich vor wykürt“, vagyis megegyeztek.¹⁾

A szepesi jog legrégibb szövegezése az 1370-ki, amit a datum igazol, mely a XIII város kéziratának élén áll. A szepesi szászkoknak ez a municipalis joga tulajdonképpen latin nyelven készült, amit a latin nyelvű bevezetés is bizonyít. Később német nyelvre fordították és így maradt az utókorra. Benne van a köz és magánélet összes esete, persze nem képez szerves egészet. Sarkalatos tétele a személyes szabadság biztosítása, amit mindjárt az első pontban kimond. „Magyarország királyaitól kaptuk azt a jogot, hogy senki semmiféle ügy miatt nem idézhet törvény elé,²⁾ hanem keresse a maga igazát a királyi gróf előtt, vagy a bírák és öregek tanácsa előtt, akik megfogadták, hogy mindenkinek igazságot szolgáltatnak a törvényünk szerint, amit a Szepesség alapítása óta a királyoktól bírnak“.³⁾

Ezek a szabályok a XV. századbeli kéziratokban maradtak csak reánk, egykorú kéziratunk nincs. Ezekből azért bátran következtethetünk a régi jogszokásra, mert a középkorban az igazságszolgáltatás állandó jellegű. Négy ilyen kéziratunk van: az egyik a szepesszombati, a második az iglói „Stadt-Buch“, másolója Thomas von Szlakendorff, amely 1504—1513-ki írásnak látszik. A harmadik a XIII város jegyzőkönyvei I. kötetének első oldalain van és a jegyzőkönyv 262. oldalán lévő 1511-ki írással egykorú. Legszebb az összesek között a lőcsei levéltár példánya 1540-ből, amit Gnersich Henrik másolt. A kéziratok kissé eltérnek egymástól nyelvben és ami a fő jogi tartalomban is. Közös forrásukhoz a szepesszombati áll legközelebb, mely egy úttal ezen kitételrel „Saxen ken hofe nymant mag laden“ megnevezi a szepesiek eredetét is.⁴⁾ A szepesszombatihoz a lőcsei áll a legközelebb. Az 1370-ki statutum 93 pontból áll ezen újabb kéziratok már 94, 95 pontot tartalmaznak.

A szepesi jogkönyv a jog kialakulását is mutatja azt, hogy milyen törvényeket vett fel és a hazai szokásjoghoz hogyan alakult. Vannak benne: *a)* őstörvények, amelyekhez a családi, erkölcsi és kötelmi jogot szabályozó törvények tartoznak, *b)* a hazai jogból kölcsönöztek, *c)* eltérők, *d)* közjogi viszonyokat szabályozók és *e)* önállóan alkotott törvények.

A Willkühr jogköre 44 helységegre terjed ki, melyek közül civitas névvel csak egyedül Lőcse szerepel. A jogkönyv megkülönbözteti a Stadt, Margkt és Dorff jelzést. Stadt alatt nemcsak Lőcsét érti, hanem mind a 24 várost. Mindegyiknek volt bírāja, esküdt-polgárai és külső tanácsa a többi 20 csak ezek tartozéka.⁵⁾

¹⁾ Demkó: Lőcse története 89—90.

²⁾ „das uns Czipser kein Mann oder nimanth umb keinerlei sach czu Hoffe hat zu laden“.

³⁾ Kolosvári és Óvári: Jogszabályok II. k. II. fele 3.

⁴⁾ Demkó: Lőcse tört. 4—9.

⁵⁾ Demkó: Lőcse tört. 90—94.

III. FEJEZET.

A bíróság szervezete.

A városi joghatóság kifejlődése. A gróf választása. A grófi szék hatásköre és alárendeltsége. A bíró. A bíró tulajdonságai, választása, esküje, bemutatása. A községek bírái. Az esküdtek. Belső tanács. Pénzbíró, vásárbíró, zsidóbíró. Külső tanács. A céhmester mint bíró. Jegyzői hivatal. Hundertmann. A hóhér.

Minden városnak, így a szepesi városoknak is meg volt a maguk autonómiája, azaz önkormányzati joga. Ennek értelmében a saját kebelükből választott tisztviselőkkel kormányozzák magukat és ezek szolgálatnak igazságot is.

A városok ezen joghatósága a külföldi vendégeknek bíraskodási szabadságából fejlődött ki. A vár alján lakó vendégnépek megkapták a XI. és XII. században a bíróválasztás jogát, melynek legrégebb emléke a székesfehérváriaknak Szt. Istvántól nyert joguk.¹⁾ Ezen bíraskodási kivételek a XIII. századig csak egyes személyeknek szóltak, de nem vonatkoztak külön területekre. A XIII. század vége felé már a vár és váralja összes civiseit kiváltságolják és ettől kezdve ez a joghatóság kerületivé, illetőleg városivá válik. A kiváltságok nem voltak egyformák, mit a helyek nevei is bizonyítanak (oppidum, villa, civitas). A regia civitasnak meg volt a teljes polgári és büntető joghatósága. Mind ezen kiváltságok a XV. századig csak privilegiumok, míg Zsigmond 1405-iki végzése törvényeseknek el nem ismeri. Azóta a városi bíraskodás az országosnak egy külön része.

A XIII város legfőbb bírói foruma a grófi szék volt. A grófot évente választotta a városok kiküldött 100 képviselője a „Hundertleute.“ Rendesen január elején gyűlnek össze, amikor a 13 bíró és a 100 kiküldött összejön a régi gróf elnöklete alatt.²⁾ Előzőleg hitelesítik az előbbi évnek a jegyzőkönyvét, ahol megadják a grófnak és a régi bírának a fölmentést, azután megválasztják a szószólót (Vormund). A gróf lemondása után megválasztják másnap az új grófot. A gróf megválasztását a jegyzőkönyvben örökítik meg következőleg: „Anno Domini Januarii ist der ehrsame herr N. N. zu einem ordentlichen Landgraffen von der abgesandten Hundertleuten, nach altem gewönlichen Landtsbrauch mit einhelliger Stim bestettiget u. confirmiret worden.“³⁾

A jegyzőkönyvekből összegyűjtöttem a grófok névsorát.⁴⁾ Rendesen 3—4 évig egymásután szokták egy és ugyanazt a személyt megválasztani, van azonban egy 13 éves periodus is. Ha a gróf évközben meghal, akkor a tanács megbíz valakit az ügyek ideiglenes vezetésével a legközelebbi grófi választásig.

¹⁾ Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog. 84.

²⁾ Jelen van a 13 régi bíró is, összesen 26 bíró, ez az u. n. generalis congregatio.

³⁾ A XIII. szep. város jegyzőkönyvei. Szepes-m. lvt.

⁴⁾ I. függelék.

A grófi szék nagyon régi intézmény, nyomát már 1248-ban megtaláljuk a 24 város szövetségénél. V. István 1271-iki szabadságlevelében megengedte a szepesieknek, hogy egy comes provinciát, vagyis tartományi grófot válasszanak. Ő intézte, mint legfelsőbb fórum, a városok bíráival a polgárok ügyes-bajos dolgait és velök osztotta meg a bírságot. Székhelye Lőcse volt. Az elzálogosítás ideje alatt ott volt a grófi szék, ahol a mindenkori gróf lakott. Itt gyűltek össze a grófi szék előtt a bírák, esküdtek és öregek, hogy az egész Szepességre kiterjedő elvi jelentőségű határozatot hozzanak. Ők védtek meg az egyes vendégek szabadságát is. Így 1399-ben megparancsolta Zsigmond a szepesi grófnak és a 24 bírónak, hogy a leibici vendégek szabadságát védjék meg. 1271–1411 között a Szepesség legnevezetesebb grófjai Arnold, Dietrich, Henno, Hillbrand, Jordan és János voltak. Az elzálogosítás után a 13 város külön grófot választott magának. Ettől kezdve a grófok tekintélye már nagyon hanyatlott. A 11 város grófja a kir. várkapitánytól függött, míg a 13 város grófja a starosták befolyása alá került.¹⁾ A starosták három ízben még a grófi választásba is beleszóltak. Először 1680-ban, amikor az „Obrigkeit“ nem volt megelégedve Roth Lőrincz választásával. A megválasztott grófot le kellett tenni és Milletert megválasztani.²⁾ Másodszer 1709-ben midőn Sonntag Gáspár helyett Winkler András lett a grófi székbe ültetve.³⁾ Harmadszor azonban a gubernator ellenzése dacára mégis megválasztották Jony Tobiaszt az 1713-ik évre.⁴⁾

Minden városnak megvolt a maga külső és belső tanácsa. A belső tanács feje a bíró, aki az igazságszolgáltatás legfőbb őre. A bíró és esküdt polgárok a belső, a bizalmi képviselők a külső tanácsot alkotják.

A bírót a városi polgárok választják egy évi időtartamra. A bíróválasztás már az első szervezkedés idejében létezett. Iglón 1362-ben abban állapodnak meg, hogy a bíróválasztáshoz a város minden negyede 10 férfit küld ki és ezek választják a bírót meg az esküdteket. Ez a határozat valószínűleg a régi szokást foglalja új alakba. A bírák és esküdt polgárok választása tehát közvetett uton történt a bizalmi férfiak által.⁵⁾

Csak az lehetett bíró, aki már volt esküdt és esküdt viszont csak az lehetett, akinek ingatlana van a város területén és legalább 1 éve és 1 napja a városban lakott legyen. Budán például csak azt választották meg bírónak, aki negyediziglen vissza tudta vezetni német származását és azonkívül már 6 évig esküdt volt. Hogy milyen tulajdonokat kívántak meg a bírótól, erre nézve érdekes felvilágosítást ad nekünk Podolin büntető könyve, mely

¹⁾ Kaindl 267.

²⁾ J. III. 238.

³⁾ U. o. 962.

⁴⁾ J. III. 1012.

⁵⁾ Demkó: Lőcse tört. 106.

azt mondja, hogy: iudex sit iustus, prudens et potens.“ Der Richter sey gerecht, gelärth u. mächtig, mert ha nem tanult és nem érti a törvényeket, azt mondják, hogy „Iudex illiteratus, est asinus coronatus.“ Hogy igazságos legyen, azt a biblia is mondja a zsoltárok 57. pontjában: „Richtet recht ihr Menschen Kinder.“ Legyen hatalmas és a rosszakat kényszerítse jóra, mert „Turpe est in Foro versari, ius ignorare.“¹⁾ A jó bíró tulajdonságait Haunschelt János szepesszombati bíró is felsorolja 1572. jun. 14-én tartott beszédében, mely a szepesszombati „Merckbuch“-ban van megörökítve „Vom ampt und von Tugenden eines frommen, Richters“ cím alatt. A jó bíró legyen istenfélő, szorgalmas és becsületes, semmiféle ajándékot ne fogadjon el, a rokonságot ne pártolja, kis gyanúért ne ítéljen halálra senkit és végül vigyázzon az iskolákra és a tanításra.²⁾ Megkövetelték tőle, hogy feleséges ember legyen, ha pedig özvegy volt, csak azon feltétel alatt választották meg, hogy ha 1 éven belül megnősül. Ebből látjuk, hogy bírónak feltétlenül odaillő embert választottak, hogy az igazságszolgáltatás annál biztosabb alapokon nyugodjék.

A bíróválasztás rendesen Szent-György napján történt. Ünnepies istentisztelettel kezdődött, azután a templomból átmentek a városházára és itt megválasztották az új bírót. A tisztség elfogadása kötelező volt, ha valaki először nem fogadta el, 5 márkát fizetett, másodszor is ugyananyit, harmadszor visszautasításra már kitiltották a városból. A választás után az esküdtek hódolatukat mutatták be az új bíró előtt és ünnepélyesen hazakisérték. A megválasztott bírók a gróf székhelyén összejönnek és ennek a kezébe leteszik az esküt. Az esküben, — melynek kezdőszavai ezek: Ich N. N. Richter von N. ein Gliedmas des Königlichen Stuhlss in 13 Städten gelöbe u. schwere heute einen Eyd, — a bíró megfogadja a lengyel királynak, a lubói főkapitánynak, a 13 város céhembereinek és a grófnak, hogy csak a jót fogják szolgálni és a hivatalos titkot megtartják.³⁾

Érdekes feljegyzés található a ménhárdi levéltárban, amelyből kiviláglik, hogy a XVII. század vége felé nem voltak megelégedve a bíróválasztással. 1694. jan. 20-án Swientochowai Markowszki Ferencz rendezi a bíróválasztást azt mondván, hogy a grófnak vigyázni kell, nehogy a hivatalokba „Idioten wie esz bisshero geschehen eingesetzt werden.“ A gróf vigyázzon, hogy a szegény ember kárára ne történjék semmi.⁴⁾

Szokásban volt, hogy a város bírása megválasztatása után a király előtt is bemutatta hódolatát. A lőcsei krónika szerint még a távoli Lőcse városa is elküldte bíróját, Sperfogel Konrádot, 1517-ben a notáriussal, a pappal és egy polgárral Budára II.

¹⁾ Weber: Supp. 171—172.

²⁾ Weber Supp. 331—338.

³⁾ J. II. 1.

⁴⁾ Weber: Supp. 258—260.

Lajoshoz, hogy bemutatkozzanak. Ajándékot is vittek a királynak és a tárnokmesternek és ezen alkalommal arra kéri az uralkodót, hogy erősítse meg az ő kiváltságait és a vámjogot.¹⁾

A városhoz tartozó községeknek is volt bírójuk, ezeket is be kellett mutatni az új év első tanácsülésén a város bírójának, melynek hatósága alá tartoztak. Így 1516-ban az ószeleci bíró, bemutatkozik a löcsei bíró és tanács előtt. Az új bíró megesküdött, esküjében fogadta, hogy ha bajos dolga támad (schwere Sachen) ide fordul, amint ezt a régi szokás magával hozza. A városbírónak 4 véka búzát adtak, a városházára meg egy pint bort vittek.²⁾ Ha a régi bíró állásában megmaradt, akkor csak a régi esküjére figyelmeztették. A városok örökbirtokú községeiben a bíró nevezte ki a két esküdtet. A jobbágyok önkormányzata itt csak annyiban nyilvánult, hogy a városi bíró az ő ajánlatukat figyelembe véve, nevezte ki a község bíróját.³⁾

A bíró mellett voltak minden városban az u. n. iurati civesek, a Geschworene, röviden iurati-knak vagy Burgereknek nevezve. Néha előfordul a consules, consules iurati, seniores, senatores elnevezés is. Számra nézve 12-en voltak, amit különben a Zwölfer elnevezés is bizonyít. Az ország némely városában még többen is vannak. A bíróval együtt választották őket és a hivatal elfogadása éppen úgy kötelező volt, mint a bírónál. A bíróval együtt alkotják a tanácsot, ezt bizonyítja az ítéleteknél ez a szokásos kitétel: „Proclamatum in curia nostra N. assistente iudice primario cum suis assessoribus seu Iuratis.“ Kezükben van a törvényhozás és bíraskodás joga, de ez csak a kisebb ügyekre terjed ki, mert a főbenjáró perek a Grafenstul elé tartoztak.⁴⁾ Hivataluk egy évig tart, az év végével leköszönnek és átadják a város pecsétjét egy ládába zárva a plébánosnak, a kulesot meg a Stadtschreibernek, a város jegyzőnek, mert a pecsét megőrzése mindenkor fontos dolog volt. A bírának és az esküdteknek fizetésük nem volt, de a bírságot megosztották és azonkívül mentesek voltak mindenféle adótól.

A városi tanácsnak általában nagy tekintélye volt. Aki megsértette a bírót, vagy a tanács tagok egyikét, arra kemény büntetés várt, amint ezt később látni fogjuk. Ha a bíró az ülésen van, a polgárnak csak ujjas kabátban és fekete csizmában volt szabad megjelenni. Megkivánták a bírótól, hogy ha valamit vásárolt, azt ne maga vigye haza.

A bírót többen támogatták munkájában, így volt pénzbíró és alpénzbíró, kik a pénzbeli ügyeket intézték és az adóssági pereket vezették. A vásárbíró a vásár alkalmával ügyelt fel a rendre. A zsidóknak meg volt a maguk külön bírójuk, mert külön város-

¹⁾ Hain 17.

²⁾ Hain 16.

³⁾ Demkó: Lőcse tört. 376.

⁴⁾ Sváby Fr. A Lengyelországnak elzálogosított XIII. v. tört. 113.

résben laktak. A zsidóbírónak két bírótársa volt, egy zsidó és egy keresztyén. Ezek a bírák természetesen csak a kis ügyeket intézték, mert mihelyt fontosabb dolgokat kellett tárgyalni, akkor már a belső tanács volt az illetékes forum.

A belső tanács mellett találjuk még a külső tanácsot, melyben 24 kiválasztott polgár az u. n. electi civesek foglaltak helyet. A külső tanács soraiból nem lehetett kimaradni, halálukig viselték ezt a tisztelet. Ahol kevés volt a polgár, ott a külső tanácsban az összes polgárok szerepeltek, ez volt az „electa communitas.”¹⁾

A rendes bíróság mellett a céhmester is működhetett mint bíró, de természetesen csak a czéhen belül a mester és legény közti viszály esetében. Ha ítéletével megelégedve nincsenek, felebezhettek a város bírójához.

Az igazságszolgáltatás terén fontos szerepe van a jegyzőnek, Stadtschreibernek. Ő vezette a tanácsülés jegyzőkönyvét és ő fogalmazta az ítéleteket, amelyeket azután a Stadtbuchba vezetett be. A grófi székek külön jegyzője volt, aki a Landbuchot vezette. Sváby azt állítja, hogy jegyző csak a XIV. századtól van, de a jegyzőkönyvek egyes hivatkozásai pl. a tettes „soll verschrieben werden,“ „und dasselbe recht haben wir auch umb das schreybampth“ azt bizonyítják, hogy jegyző és jegyzői hivatal volt azelőtt is.²⁾ Az elzálogosítás első századaiban a XVI. század végéig a gróf maga vagy egyik bírója működik mint jegyző³⁾ de a XVII. századtól Landschreibert fogadnak. A XIII. város jegyzőkönyve egyenesen hivatkozik a jegyzőre, mondván, hogy az 1757–58 évről kevés adat van a Landbuchban, mert Grossmann jegyző keveset írt.⁴⁾

Már előbb szó volt a 100 kiküldöttről (Hundertmann v. Hundertleute), akik a 24, később a 13 bíróval együtt választják a gróft. Egy bíró a választáson csak annyi képviselővel jelenhetik meg, ahány ezekből a községére esik: „Iglicher Richter soll nicht mee leute in den Sager nemen, wen im in dye hunderth man gefelth.“⁵⁾ Számuk az egyes községek lakosságának számaránya szerint különböző volt. Sváby szerint ők képezték a 24 bíróval a kir. széket. Véleményem szerint csak annyiban folytak be az igazságszolgáltatásba, hogy a grófi választáson szavazati joguk volt. A jegyzőkönyvek egyszer említik csak, hogy a 13 bíróval együtt ítéleztek volna.⁶⁾

A városi bíróság ítéletét a hóhér (Henker, Nachrichten, Czochtiger) hajtotta végre, akit hivatása miatt megvetett, becstelen embernek tekintettek. Nem minden városnak volt külön hóhérja,

¹⁾ Békefi egyetemi előadásai.

²⁾ Demkó: Lőcse tört. 108.

³⁾ Ezt bizonyítja az is, hogy minden évben más a jegyzőkönyvek írása.

⁴⁾ J. IV. 900.

⁵⁾ Demkó: Lőcse tört. 106.

⁶⁾ J. I. 192–193.

így Gnézda 1696 febr. 9-én Késmárkról hozatott hóhért.¹⁾ Érdekes az, hogy több városban a legfiatalabb tanácsstag volt kénytelen a hóhér dolgát elvégezni. Így volt ez a XV. század előtt Lőcsén is.

Hogy mennyire lenéztek a hóhér mesterségét, ennek megvilágítására szolgáljon a közetkező eset. Egy hóhérnak a fia megszökött, otthonról és „hatte seine Studia mit göttlicher Hilf so weit gebracht, dass er nunjetzt auf eine Universität ziehen wollte,“ mivel a késmárki pap, kiletét nem sejtven, leányát neki ígérte. Mikor elutazása előtt terveit bevallotta édes apjának és pénzbeli segítséget kért tőle, ez arra kényszeríté fiát, hogy ő is hóhér legyen. Persze az egyetemről le kellett mondania, de esellel mégis nőül vette választottját. Finom tanult ember volt, ki mint tanító a tanulók előtt jó példával járt elől. („Feiner gelehrter Mann der den Studenten viel Gutes erzeiget.“) Császári kegyből a polgárok sorába vétetett fel és később született leánygyermekét mindég egy tanult embernek szánta: „immer vermeinet einem Studenten anzuhengen.“²⁾

IV. FEJEZET.

Törvénykezési eljárás.

Idegen jogkönyvek a törvénykezésben. A szepesi polgár csak saját bírása előtt áll törvényt. Törvéynapok. A bíróságok illetékességének köre. A starosták befolyása. A perbefogás módjai: peinliche és bürgerliche Klage. A tárgyalás menete. Az ítélethozatal két alapja: beismerés és bizonyítás. Esküvel és tanúkkal való bizonyítás. Bajvívás. Kínzó vallatás. Felebbezés. A szepesi jogkönyv büntető határozatai. Bíróságok. Christliches Gericht. A halálos ítélet kimondása és végrehajtása. Kasztófa-felállítás. A büntetés megválasztása. Az ítélet megváltoztatása. A polgárok jogegyenlősége.

Mielőtt az egyes bűntények és azok büntetésének tárgyalásába belekezdnenék, ismertetni akarom a törvénykezési eljárást.

Először is megállapíthatjuk azt, hogy a szepesi városok igazságszolgáltatására nagy befolyással voltak a külföldi jogkönyvek. Ez a befolyás különösen akkor vált érezhetővé, mikor Fábry Tóbiás a külföldi egyetemeken járt felkai polgár, haza jön a XVII. század elején és a grófi szék jegyzője lesz. Bár mint jegyző nem bírt szavazattal, de nagy műveltsége révén befolyásolta az egyszerű bírakat és így ezek az ő tanácsa után indulva, a külföldi jogok szokása alapján ítélnék.³⁾ Rendszeren a főbenjáró perekben, úgymint gyilkosság, paráznaság, rablás, vérfertőzés, magtalanítás, sodómia, templomfosztás esetében indulnak a külföldi törvények után. A szepesi városok jegyzőkönyveiből összeállítottam az idézett törvények jegyzéket. Ez a következő: A biblia, Sachsenspiegel, a X. parancsolat, kaiserliche peinliche Land Gerichts Ordnung, Justinianus törvényei, Praxis criminalis Carpsovianae, peinliche Hals-

¹⁾ Weber: Supp. 185—186.

²⁾ Kaindl 288—289.

³⁾ Sváby Fr.: A Lengyelországnak elzárlogosított XIII város tört. 173.

gerichts-Ordnung des heiligen römischen Reichs, Practica Nova Criminalis.

A törvénykezés legfontosabb tétele az, hogy a szepesi városok polgára csakis a saját bírāja előtt köteles törvényt állani, semmiféle idegen törvényszék őt meg nem idézheti. A szepesi polgár törvényes idézés előtt el nem fogható és csakis ítélethozatal után büntethető. Ezen kiváltságokat, mint már többször láttuk, a királyok megerősítették, sőt még a starosták is adnak ki erre vonatkozólag rendeleteket. Így 1674 febr. 18-án Lubomirszky Szaniszló elrendeli, hogyha a XIII szepesi városok polgárát valaki bármi címen megidézi, ennek ne engedelmeskedjen, ellenkező esetben meg lesz büntetve.¹⁾ Lubomirszky ezen rendeletére nem volt szükség, nyilván csak azért adta ki, hogy kényuraságát annál jobban dokumentálja.

Kétféle törvénykezési nap volt, az egyik a „Richter-Tag“, a másik a „Vorzeit“. A „Richter-Tag“ a hetenkinti törvénynapokat jelenti. A városokban rendszeren hétfőn, szerdán és pénteken ítéleztek. Szombaton mindég a szegények pereit tárgyalták. A másik törvénykezési nap a „Vorzeit“ mely Demkó szerint a 24, illetőleg 1412 után a 13 bíró előtti törvénykezést jelenti. Ennek első napja az advent első vasárnapja előtti szombat, ez alatt a tartozás 14 napon belül fizetendő. A „Höchste Vorzeit“ két héttel a húshagyó előtti szombaton kezdődik, amely idő alatt a grófhoz lehet felebbezni. A tartozás 3 nap alatt törlesztendő.

Első fokú bíróság a városbíró az esküdtekkel, másodfokú a szász gróf egyedül, ezek fölött áll a gróf törvényszéke, mely a grófból mint elnökből és a bírákból áll.

A bíróságok illetékességének köre a következő: a városbíró egyedül ítélt örökösödési, gyámsági, adóssági, rendőri kihágási és bűnügyben a saját községe területén. Elővizsgálatot tehet és a gyanús embert, ha jónak látja, 8 napig vizsgálati fogságban is tarthatja. Eskütételt elfogadhat sebesítés, emberölés, gyilkosság, erőszak, gyújtogatás, hamisjáték, békeszegés és életveszélyes fenyegetés esetében. Az esküdtekkel együtt a fontosabb bűnügyekben ítélezik pl. a házratörésnél.²⁾

A legnagyobb bűnügyek természetesen a gróf ítélőszéke elé tartoznak. Ennek hatásköre a XVII. század második felében nagyon csökkent, mert a starosták minduntalan beleszólnak a városok igazságszolgáltatásába. Súlyosabb esetekben az ítéletet végrehajtás előtt mindég a gubernatorhoz kellett felterjeszteni és ez csak akkor lett jogerős, ha „Ű fensége a herceg“ nevében jött vissza. Ha a lublói kapitány egy kedves emberét a súlyos büntetéstől meg akarta menteni, mindég az intercessio jogával élt. Megegett az is, hogy a gonosztevőket nem a városi börtönökbe, hanem a lublói várba zárárták, így történt ez Herman Elias nevű rablóval is.³⁾ Mosz-

¹⁾ Weber: Supp. 241—242.

²⁾ Demkó: Lőcse tört. 128—129.

³⁾ J. III. 298—299.

czenski András a starostia administratora 1753 máj. 22-én rendeletet bocsájt ki, melyben meghagyja, hogy az istenkáromlókat és a hatóság ellen vétőket szállítsák azonnal a lublói várba.¹⁾ A jogkör eme csorbítása emberiesebbé tette az ítélkezést, már csak azért is, mert az elítélten nem azonnal hajtották végre a büntetést.

Ha valakit perbe akartak fogni, akkor a városi bíró elé kellett idézni. Az idézés a törvényszolga útján történt. Ennek két féle módja van: A peinliche és bürgerliche Klage. A „bürgerliche“ panasznál a vádló csak a kár megtérítését kívánja, de a „peinlich“ panasznál, már a törvényes büntetését követeli. Ez utóbbinál kiegyezésnek helye nincs. A vádolás kötelező, először a gyermekekre szülők gyilkosa ellen, másodszor a férjekre feleségeik erőszakolói ellen és harmadszor a gyámokra, ha a gyámgyermekek érdekei sértve vannak, azonkívül a paráznság, sodomia, eretnekség, gyilkosság, hamisítás, felségsértés és árulás esetében.²⁾

A sebesítés és gyilkosságnál a következő nap napkelteig kell vádolni, a gróf azonban adhat engedélyt a halasztásra.

Pert csak férfi indíthat, a hajadon és kiskorú helyett pedig a szószóló (Vorsprech.) Ha a szószóló a per megindítását el nem vállalta, akkor egy évig nem képviselhetett senkit. A szószóló súlyos sebesítés (Kamper Wunde) eseténél 8 garast kap a vádolásért, emberölésnél $\frac{1}{2}$ márkát. Idegennél a bíró hivatalból jár el, mert nincs rokon, aki vádolhatna. Az idegen vádlott mindég azon bíró ítélőszéke elé tartozik, amelynek területén a bűncselekményt elkövette.

A bíróság előtt fegyver nélkül kell megjelenni, ha valaki itt ellenfelét szidalmazza, vagyonával, ha pedig tettlegességre vetemedik, testével bűnhődik. A bíró elleni vádat az esküdt polgárok elé kell vinni, akik ilyen esetben külön bírót választanak.

A bírósági tárgyalásnál először a vádlottat hallgatják ki, azután kerül sor a terhelő tanúvallomásokra, majd a vádló és vádlott tanúinak kihallgatására. A tárgyalás ezen menetét többször látjuk feltüntetve a XIII város jegyzőkönyveiben.

Az ítélelhozatalnak 2 alapja van, az egyik a beismerés, mikor a vádlott bűnét bevallja, a másik a bizonyítás.

A bizonyítás kétféle: esküvel és tanukkal való bizonyítás. Az esküt a vádlónak el kellett fogadni. Városainkban az esküt a tolvajlásnál, rablásnál, csonkításnál, gyilkosságnál és becsületsértésnél találjuk alkalmazva. Az ilyen esküt „purifications Eid-nak“ nevezték, melyben a vádlott a gyanúkokokat elhárította magáról. Mi sem természetesebb, mint az, hogy ez igen sok visszaélésre adott alkalmat. Az eskü csak akkor volt érvényes, ha azt hibátlanul beszélő ember tette le, mert az eskü mintájának legkisebb eltéréseztése elég volt ahhoz, hogy az illető a pert elveszítsen. A nők és dadogók esküje érvénytelen.

¹⁾ Weber: Supp. 301—302.

²⁾ Demkó: Felsőmagyarországi városok 127.

A bizonyítás másik módja a tanukkal való bizonyítás. Külföldön csak egy városban lakó polgárok tanúskodhattak egymásnak, nálunk azonban a közjogi viszonymnál fogva a nemes is. Legfontosabb volt a szomszéd tanuskodása.

Ha a bíró a beható vizsgálat után sem látta az ügyet kellőleg tisztázva, bírói bajvivást rendelhetett el, amely Sváby szerint a XVIII. sz. elejéig volt a Szepeességen a peres eljárás egyik alkotó része. A német városokban a polgárokat párbajra kihívni nem lehetett, így volt ez Budán is. A szepesi szászok ellenben nem követték a Sachsenspiegelt, mert a polgárok a perdöntő bajvivásban résztvehettek. A párbaj módja a következő: a felek felkeresik egymást lakásukon és megállapodnak a feltételekben, élet-halál harcban vagy könnyű sebesítésben. A felek mindég saját fegyvereikkel verkedtek. A kihívott magasságának mértékével két kört csináltak és ebbe állították az ellenfeleket, ha valaki párbaj közben ezen körből kilépett, le volt győzve. A párbajnál a grófnak és két esküdt bírónak kellett jelen lenni. A nézőknek nem volt szabad a feleket segíteni, mert különben az illető fejével lakolt. A legyőzöttet üldözni nem volt szabad, ha ezt a győztes megtette és üldözés közben valamely házba behatolt, 10 márkát fizetett a grófnak, ha megölte ellenfelét lefejezték. A ház tulajdonosa vagy szolgálói az üldözőt, mint a házi menedéj jog megsértőjét, büntetlenül megölhették.¹⁾

Kriminális ügyekben a részletek kifürkészése miatt alkalmazták a kinzó vallatást is, még pedig a következő eseteknél: gyermekgyilkosságnál, nagyobb lopásnál és rablógyilkosságnál. A kinzást akkor is alkalmazták, ha a vádlott nem tagadott, tisztán csak azért, hogy esetleges előbbi gaztetteit kitudják.

A felebbezésnek régente egyáltalában nem volt helye, ez a jog leghamarább a városoknál alakult ki. A városok a tárnokmesterhez apelláltak. A szepesi városok az elzálogosítás ideje alatt a városi tanácstól a grófi székhöz felebbeztek, mint első fórumhoz, ilyenkor a gróf főbenjáró pereknél a városbíró tanácsát is kikérte. Ha ennek ítéletével nem voltak megelégedve, akkor a starostához vitték az ügyet, ennek a döntése azonban végérvényes volt, mert a kormányzók gondoskodtak arról, hogy a lengyel király elé ne kerüljön az ügy. Felebbezni csak a főbenjáró bűneseteknél lehetett.

Ha egy bíró egy ügyet a saját hatáskörében elintézett, azt más bíró elé vinni nem lehetett, legfeljebb felebbezésnek volt helye. A felebbezési forumoknál újabb indokokat felhozni nem lehetett és ha valaki másképp védte a perét, mint az alsóbb fokú bíróságnál, akkor ügye elveszett.

A szepesi jogkönyvben találunk büntető határozatokat is, de csak a polgár közjogi helyzetét érintő büntetésekre és a bírságokra nézve, mert hiszen a többi kriminális ügyekben való bíráskodással amugy is tisztában voltak a bírák. A polgár közjogi

¹⁾ Jogs. 21,

helyzetét érintő büntetések: 1. Az ideiglenes jogvesztés, ha az elítélt a bírságot fizetni nem akarja, vagy ha a szószóló a szegények ügyét nem védi. 2. végleges jogvesztés: az erőszaknál a a tettes segítése, a menekülő házba való üldözése, a zálog jogtalan és ugyan azon zálog két helyre való eladása és a bíró részrehajló ítélete esetében.¹⁾

Az előírt bírságok (Birsche) kétfélék, vannak olyanok, melyek a tisztviselők javára és olyanok, melyek a tartomány javára esnek. A tisztviselőknek a következő bírság jár: házratörésnél a bírónak és esküdt polgároknak a tettestől és bűntárstól 3—3 márka; házbaüldözésnél a grófnak 10 márka; az idegen megölésénél, ha azt senkisémet keresi, a bírság különböző, a játéknál nyert zálog ki nem adása esetében a bírónak 1 márka; a gróf választásánál történt verekezés vagy fegyverviselésért a 24 bírónak 3 m.; végül, ha a bíró elbocsátja a bűnöst, a grófnak 10 márkát, bírótársainak 5 márkát fizet. Ha a bírónak a bírságot befizetik és ez 4 héten belül be nem szolgáltatja, a grófnak 1 márkát fizet.²⁾

Tartományi bírság jár akkor, ha a bíró több mint 100 embert hoz a választáshoz; hamis mértékért; komlóvásárlásnál való visszaélésért; a mészárosok kihágásáért; a molnárok és vargák kihágásáért és jogtalan-felebbezésért.³⁾

A hóhér díjazása az 1579-iki megállapodás szerint a következő: fejevétel a hóhér pallosával 2 frt., fejevétel a tartomány pallosával 1 frt., akasztásért 2 frt., az eltitélt kerékbetöréséért, átszuratásáért, felnégyeléséért és megégetéséért 4 frt., vízbefulladásért 1 frt. kivesszőzésért 75 dénár.⁴⁾ 1696-ban Gnézda Késmárkról hozatott hóhért és ekkor egy akasztásért 12 magyar frtot kapott.

Az egyháznak is van beleszólása az igazságszolgáltatásba az u. n. „Christliches Gericht“ által. Ha pl. makacsság vagy rebellekedés miatt ítélnék el valakit, azt az egyházi consistorium (Censura, Kirchen Censur) számüzi. Ha egy fél évig nem teljesíti a parancsot, a világi hatóság kényszeríti az excommunicáltat a helység elhagyására.⁵⁾ A jegyzőkönyvekben találtam néhány esetet, amikor szökés esetében vagy házassági ügyekben ítélezik az egyházi bíróság. Ezt az ítéletet nem köteles a világi bíróság acceptálni, hanem meg is változtathatja.

Matheócz és Sztrázsa szerződést kötöttek a szepesi préposttal, amelyet 1759 jun. 20-án a jászói konvent megerősít. Ezek szerint a „Christlich Gericht“ elé hozhatja bármely szepesi polgár ügyesbajos dolgát és ezt elintézik, ha hozzájuk tartozik. Hamis vád esetében az egyházi személy az egyházi bíróság alá tartozik a világi egyén a világi hatóság alá. Testi sértés esetében a plé-

¹⁾ Demkó: Lőcse tört. 133—134.

²⁾ Jogs. 29.

³⁾ Demkó: Lőcse tört. 134.

⁴⁾ J. I. 1.

⁵⁾ Weber: Supp. 317.

bános és a falu bírása vizsgálja meg a sebet, ha ez halálbüntetést követel, akkor a világi bíróság ítélkezik, de úgy, hogy a tárgyalás napját az egyháznak bejelenti. A bírságnak $\frac{1}{3}$ -da az egyházné, $\frac{1}{3}$ -da a bíraké és $\frac{1}{3}$ -da a tartományé.¹⁾

A halálos ítéletet háromszor mondják ki és csak harmadszori kihirdetése után lesz végrehajtva. Az első ítélethozatalt a negyedmesterek közé teszik. A Bauherr (az építkezés felügyelője) a legközelebbi törvéynapig megvondéli az elítéltet. A második törvéynapon ismét felhívja a bírót a tanácsurakat ítélethozatalra. Ez előtt becsukták a tanácsterem ajtaját és meghúzták a lélekharangot. Az ítélet helybenhagyása esetén a hóhért utasítják, hogy készítse elő az elítéltet utolsó útjára. A tanácsterem ajtaja újból bezáródik és a bírót a lélekharang hangjai mellett harmadszor is megkérdezi, vajjon a bűnös halála kiengeszteli-e a társadalmi rendet? Ha harmadszor is igenlő volt a válasz, akkor a teremszolga és hóhér kíséretében bejön a vádlott és a közönség. A bírót intő szavak kíséretében kihirdeti az ítéletet. A lélekharang kongása mellett kiviszi a hóhér 2 tanácstaggal az elítéltet és a vesztőhelyen végrehajtják a halálos ítéletet.²⁾

A kivégzéshez való eszközöknek nagy tekintélyt igyekeznek adni, azért két tanácsnok viszi a pallost. A hóhér a pallost a kivégzett ruhájába törli és azután fegyveres polgárőrség viszi vissza a városba. A lőcsei hóhér pallosán a lőcsei muzeumban, a következő XVI. századbéli felírást láttam: „Wann ich dies Schwerdt thue aufheben,“ „So wünsche ich den armen Sünder das ewige Leben.“

Az akasztófa felállítását, mivel az akasztás a legmeggyalázóbb büntetés volt, nagy ünnepségek keretében végezték, hogy ennek ezáltal is kellő tekintélyt adjanak. 1640 szept. 26-án állították fel Lőcsén az új akasztófát, mely a várostól délre a Galgenberg nevű dombon volt. A czéhek dobszó mellett zászlókkal vonulnak ki. A Bauherr megteszi az első baltavágást és csak ezután kezdenek dolgozni a kőmivesek és ácsok.³⁾

Egy rendkívül érdekes ítélkezést találtam a városok jegyzőkönyveiben, mely mint egyedüli eset említésre méltó. Iglón 1624-ben Möss Bertalan fejszével halálos sebet ejt Kirn Kristóff fején. A kir. szék, mint közönséges gyilkost akarja büntetni, de Kirn kérésére három büntetés: lefejezés, örök száműzetés vagy 40 frtnyi pénzbírság és 6 kezes állítása között szabad választást enged a vádlottnak, aki természetesen az utóbbit választja. A bűnösnek tehát szabad kezet adnak büntetésének megválasztásában.⁴⁾

A kimondott ítéletet a kir. szék meg is változtathatja. 2 felkai lakó 1698-ban megjelent a gróf előtt és arra kérték, hogy

¹⁾ Weber: Supp. 315–317.

²⁾ Demkó: Felsőmagyarországi városok 156–157.

³⁾ Hain. 196.

⁴⁾ J. II. 160*–161.

1696. év jul. 11-én kimondott ítéletet, mely szerint ők a XIII városból kilettek tiltva, változtassa meg és engedje meg nekik, hogy ezentúl szüleiknél lakhassanak. A kir. szék oda módosította az ítéletet, hogy szüleikhez bejárhatnak, de az állandó lakhatási engedélyt későbbi magaviseletüktől tette függővé.¹⁾

Felemlítésre méltónak tartom még, hogy a jogegyenlőség csak a régen bevándorlott szepesi polgárok között volt meg. Voltak ugyanis a szepesi városokban u. n. kis házak, — Felkán, Bélán még ma is láthatók, — amelyekben az újabban bevándorlottak laktak. A szepesiek büszkeségére és zárkózottságára vall, hogy ezeket megakadályozták a törvénykezésben való részvételben. Bélán 1622-ben Haaz Jakab bíró az esküdtjeivel 4 írt. büntetés terhe alatt eltiltja a kis házak lakóit, hogy az elő v. utó-erdőből fát hozzanak. 1636-ban meg kimondja a városi tanács, hogy a tanácsban részt nem vehetnek. Csak később nyertek jogegyenlőséget és 1871-ben, mikor az új községi törvény megjelent, ügyük már rendezve volt.²⁾

A városi tanács egészen a közigazgatás és törvénykezés elválasztásáig szolgáltatott igazságot. Lőcsén 1850-ben volt az utolsó lefejezés.

II. Rész: Büntények és büntetések.

I. FEJEZET.

Az erkölcs védelme.

Paráznalkodás. Magzatelhajítás és gyermekgyilkosság. Házasságtörés. Erőszak. Csábítás. Lélekvásárlás. Vértörzés. Sodomia. A törvénytelen születésűek köz és magánjogi helyzete. A prostituáltak.

Miután megismerkedtünk a szepesi igazságszolgáltatás általános elveivel, nézzük most már, hogy milyenek voltak a büntetések és hogyan büntették az egyes bűncselekményeket.

A büntetések kiszabásánál az volt az elv, hogy a súlyosabb vétséget súlyosabban büntetik, különbséget téve a szóbeli és tettleges bántalom közt. A büntetések fajai a következők: testi büntetések, ezek halálosak és nem halálosak. A halálos büntetések ismét egyszerű és súlyosított büntetésekre oszlanak. Az egyszerűek: akasztás, fejtétel és vízbefulladás; a súlyosítottak: tűzhálal és kerékbetörés. A kerékbetörésre ítéltet sokszor lófarkon hurcolták, aztán szíjat hasítottak a hátából és azután törték kerékbe. Büntetés volt a testsonkítás is, ilyen a szem kiszúrása, fül, orr vagy kéz levágása. Testfenyítő büntetés a vesszőzés és korbácsolás. Megszégyenítőek a kitiltás és ismertető jelek bőrre sütése. Vannak va-

¹⁾ J. III. 696.

²⁾ Weber: Nagy és kis házak jogviszonyai. Száz. 1882. 324—328.

gyoni büntetések is, ilyenek a bírság vagy a vagyon elvesztése. Szabadságbüntetés a rabszolgává tevés és az elzárás. Egyházi büntetések az excommunicálás és a vezeklés.

Ha most az egyes bűncselekményeket vesszük figyelembe, akkor láthatjuk, hogy a közerkölcsiség ellen vétőket igen szigorúan büntetik, mert az erkölcsös életre nagyon sokat adtak a szepesi polgárok. Felfogásukat legjobban megvilágítja egy 1680-ban március 24-én Lőcsén kiadott városi statutum. Ez a rendelet hivatkozik arra, hogy a városban roppant nagy mérveket ölt a *paráználkodás* és ezért szükséges intézkedéseket tenni. Hivatkozik ez a rendelet a hatodik parancsolatra, — ami a kor vallásosságára vet világot — és azt mondja, hogy mindenki, aki házasságon kívül valakivel nemileg érintkezik (fleischliche Vermischung), a parázna-ság bűnébe esik és az ördögnek szolgálatába áll. Ezen erkölcs-telenség miatt nyugszik a városunkon oly nagy átok, ezért lesz a háború, a pestis és mindenféle más nyavalya által felkeresve. Hogy ennek elejét vegyük, elrendeljük a következőket: „ha valamely nő a hatodik parancsolat ellen vét, legyen az akár előkelő, akár alacsony származású és a férfit, akivel paráználkodott meg-nevezni nem tudja, másoknak elrettentésére vásár alkalmával a törvényszolga által végig lesz vezetve a piacon szalmakoszorúval a fején és nagyobb parázna-ság esetén megvesszőzve és örökre kitiltva. Hogy később be ne lopodzhassék, arra a tanácsnak kell felügyelni.“

Ha a férfit megtudja nevezni és ez hajlandó őt feleségül venni, akkor a városban maradhatnak, de kötelesek 100 frt büntetést fizetni. Egy magasabb rangú nőnél ez a pénzbüntetés is nagyobb.¹⁾

Ennek a rendeletnek, amint a jogi esetek mutatják, érvényt is szereztek. A paráználkodókat nyilvános megszégyenítés kíséretében összeeskették. Iglón 1634-ben Kohlweiss lánya Marina paráználkodott egy mesterlegénnyel, a legényt mindjárt kiutasították, a lányt pedig, mivel más állapotban volt, előbb 13 kezesre bízta, azután örökre kiutasították és egy szalmakoszorúval megbélyegezték.²⁾ Lőcsén 1612-ben egy cselédpárt bezártak a zöldszínű vas-kalitkába (Ketterl),³⁾ azután összeeskette kiutasították őket.⁴⁾

Ezeknél az ítéleteknél mindég tekintettel voltak a származásra, amit az alábbi eset is igazol. Szepesváralján (Kirchdorf) 1629-ben Szegedi György városi tanácsos más lakásán fajtalankodott egy cseléddel. A polgárt csak 2 évre száműzték, de a nőt örökre kitiltották.⁵⁾

Hogy a paráználkodás miatt elítéltek a lakók gúnyolódását sokszor ki nem kerülhetik, az természetes. Bethlenfalván 1563-ban

¹⁾ Jogs. 259-260.

²⁾ J. II. 245.

³⁾ Ezt a ketrecet ma is mutogatják Lőcsén. F. B.

⁴⁾ Demkó: Lőcse tört. 423.

⁵⁾ J. II. 202.

Feigel Péter Augsburgi János nevű szolgáját lefejeztette, mert Krisztina nevű lányának tőle gyermeke született. A nép humora a következő gúnyversben nyilatkozott meg:

Ein Kind geboren zu Bethelsdorf
Desz freuet sich ganz Kabeszdorf
Das Kind das hiesz Regina,
Sein' Mutter hiess Christina.¹⁾

A kiskorúaknál beérték a dorgálással vagy megvesszőzéssel. Az idegen illetőségűeket az összeházasítás után a városból örökre száműzték.

Hogy a paráználkodást ilyen nyilvános megszégyenítéssel büntették, annak oka, — amint később még bővebben fejtegetem — az, hogy a paráználkodás által született gyermekek törvénytelenek voltak.

A fajtalankodók a paráznaság büntetése alól menekülni igyekeztek és ez a törekvés vitte őket a *magzatelhajtásra és gyermekgyilkosságra*. Az előbbinek büntetése rendesen száműzés és az anya nyilvános megvesszőzése. A magzatelhajtásnál segédkező éppen úgy bűnhődik, mint a magzatelhajtó nő, ha azonban a magzatelhajtásba a nő belehal, akkor a segédkező büntetése halál. Ha a magzat már életre való volt, akkor a bűncselekményt gyermekgyilkosságnak minősítik. Visnovszky Lőrinc 1747-ben a feleségének Mercuriumot adott be, hogy magtalanná váljon. A kir. szék, mivel a magzat már életképes volt, halállal akarta büntetni, de felesége közbenjárására 25 hétre a lublói várba zárták.²⁾

Annál kegyetlenebbül büntetik a gyermekgyilkosokat. A szepesi városokban a legerterjedtebb büntetés az volt, hogy a tettést élve félig beásták és azután szívét nyárrsal átszúrták. Szepesváralján 1581-ben egy Christina nevű asszony egy parasztasszonytól törvénytelen gyermeket szült, szégyenében élve eltemette. A vallatásnál beismeri, hogy ez már a 2-ik gyermekgyilkossága volt. A grófi szék Poprádon (Teütschendorff) elevenen beásatta és nyárrsal (Pfall) keresztül szúratta.³⁾ Alkalmazzák ezen büntényről még a tüzes vassal való csipkedést, a tűzhalált és a vízbe fojtást is. A gyermekgyilkossággal vádlottaknál rendesen a kínzóvállatást alkalmazzák.

A gyermek elveszületésének bizonyításánál megkivánták, hogy az első kiáltását (Beschreien der Wände) hallották legyen.

Enyhítő körülmény volt a vigyázatlanságból való gyermekölés, vagy a fiatal kor és a büntetlen előélet. Bélán 1746-ban Menesdorfer Susannat, mivel szülésnél gyermekét vigyázatlanságból agyonnyomta, csak 20 frtra büntették.⁴⁾

¹⁾ Weber: Büntények és Büntetések. T. T. 1889. 628. Kabeszdorf = Káposztafalva.

²⁾ J. IV. 511—512.

³⁾ J. I. 40—41.

⁴⁾ J. IV. 475—473.

A házasság szentségét sértőknek büntetése pallos általi halál. A házasságkötés által a nő becsülete tulajdonképen a férfi becsületével lesz azonos és éppen azért a férj megölheti hűtlen nejét és a szülők a házasságtörő lányukat kitagadhatják.

A házasságtörésnél kétféle esetet különböztettek meg. Az egyik, amikor férjes nő nős férfivel követ el házasságtörést, ez a legsúlyosabb. A másik mikor nős férfi hajadonnal, vagy férjes nő nőtlen férfivel paráználkodik. Az első esetben mind a kettőt egy karóval átszúrták és egy sírba temették. A másik eset büntetése szintén halál, de ezt rendesen örökös száműzésre változtatják, sőt ha nagy a protektor befolyása, akkor a bűnöst csak egy időre zárják ki a 13 város területéről. Iglón 1621-ben maga a lubló kapitány jött el Iglóra, hogy Lani Jánosért szót emeljen, aki már három feleséget cserben hagyott. A grófi szék erre való tekintettel, csak 4 évre száműzte Lanit a 13 város területéről.¹⁾

Ha férjes nő nőtlen férfival követ el házasságtörést, akkor, ha a férfi feleségének megbocsát, a hűtlen asszony nem lesz megbüntetve, legfeljebb vezeklésre ítélik. Ilyenkor azonban a nő férjével könnyen megeshetik, hogy a társaságból kizárják, mivel nem köszörülte ki a becsületén esett csorbát. Leibicen 1697-ben Meyerin Anna paráználkodott egy férfival, de mivel férje könyörgött, hogy ne büntessék nejét halálra, a paráználkodóknak megbocsátottak, azonban 20 frt büntetést kellett fizetniök és vasárnap a templomban térdepelniök, egyik kezökben gyertyát, másikban vesszőt tartva.²⁾

Érdekes világot vet a városi polgárok szigorú erkölcsi fel fogására az, hogy a férjes nőnek idegen férfival való csókolózását is házasságtörésnek mi.ősítik. A férj ilyenkor jogosan megölheti a csókolózó férfit és nejét, még a tettenérés esete sem szükséges hozzá. Azért volt a régieknek ebben az esetben oly szigorú fel fogásuk, mert azt tartották, hogy a csók a nőt fajtalankodásra ingerli.

A szepesi statutumok 16-ik pontja szerint a kétnejűséget, bigamiát fejvesztéssel büntetik. Ilyenkor a férfi vagyonának fele a nőt illeti, a másik felén pedig a megyei ispán (der ungrerisch Groffe) és a szepesi gróf osztozkodnak. A nőnek vagyona természetesen sértetlen marad.³⁾

Az *erőszak* elkövetését a szepesi városok municipalis jogának 14. pontja fej- és jószágvesztéssel bünteti. Ez alól a büntetés alól a bűnös még akkor sem vonhatja ki magát, ha maga a megbecstelenített nő akarná őt megmenteni.⁴⁾ Az erőszaknál elég bizonyítékul szolgál, ha a nő segélykiáltását a szomszédok hallották, vagy ha szétdult hajjal sirva megy panaszra. A panaszt azonnal meg kellett tenni, vagy legkésőbb 13 napon belül, mert ezen túl vádolásnak nincs helye. A vádlott esküvel is bizonyíthatja ártat-

¹⁾ J. II. 143—143*.

²⁾ J. III. 678.

³⁾ Jogsz. II. K. II. fele 10.

⁴⁾ Jogsz. 9.

lanságát. Iglón 1594 október 21-én megjelent a kir. szék előtt Kliss Kristóf és bepanaszolta Zwilicher Pált, mert ez leányát Marinát szüzességétől megfosztotta, az erőszakot azonban bizonyítani nem tudta. Zwilicher Pál megesküdött, hogy Marinát nem bántotta, mire büntetését elengedték.¹⁾

Ennél enyhébben büntetik a *csábítást*. Ha valaki egy leányt elcsábított, akkor a tanács a leányt a csábító és a rokonai közé állítja. Abban az esetben, ha a leány a csábítóhoz megy, a büntetés elmarad. Ha a vétkes házassági ígérettel csábította el a leányt, akkor házassággal jóvá teheti hibáját, ellenkező esetben pénzbírságot fizet.

Súlyosabb beszámítás alá esik a nő csábítása. Ilyenkor a nőt és a férfit lefejezik. Felkán 1625-ben Hirth Lőrinc bevallotta, hogy egy poprádi asszony parázñaságra csábította őt. Mind a kettőt lefejezték.²⁾

A *lélekvádálást* igen szigorúan büntetik. Az olyan anyát, aki lányát rosszra csábítja, zsákba varrva vízbe dobják. Így bűnhődnek a lélekkufárok is (off macherin), a kiket a budai jogkönyv gonosz asszonyoknak vagy a pokol zárjainak nevez.³⁾

A *vérfertőzés* halálos ítéletet vont maga után azért, mert a negyedizigleni rokonság házassági akadályt képezett. A vérfertőzést elkövetőket vagy lefejezik, vagy megégetik. Szepesszombaton 1619-ben Bartsch Péter leányával az erdőben többször paráználkodott. Mind a ketten lefejeztettek.⁴⁾

A XVII. század óta már csak az első foku rokonokon hajtották végre a halálos ítéletet.

A *sodomit* a legnagyobb bűnök egyikének tartották. A Sachsenspiegel szerint „még említeni is nagy vétek, melytől Isten oltalmazzon minden keresztyén embert”.⁵⁾ Keményen büntetik a sodomit elkövető bűnöst. Büntetése tűzhálál. Szepesszombaton 1709-ben Buckinski Stanislaus, egy lengyel születésű ember, Marci Martinus házában egy tehenen akarta kielégíteni nemi szükségleteit, a gazda azonban meglepte és ő elszökött. Visszatérve bevallotta, hogy a bűncselekményt nem hajtotta teljesen végre, azért nem égették el elevenen, hanem lefejezték és testrészzeit égették el.⁶⁾

Látjuk ebből, hogy még a XVIII. században is alkalmazták az elégetés büntetését.

Ezen szigorú ítéletek a társadalmi viszonyokban és felfogásban lelik magyarázatukat. Ennek a kornak éppen úgy mint a középkornak az volt a felfogása, hogy a törvénytelen születésűek minden jogból ki vannak zárva. Ezt a felfogást ma nem helyeseltjük, de tekintetbe kell vennünk az akkori törvények vallásos

¹⁾ J. II. 32.

²⁾ J. II. 177—177*.

³⁾ Ofner Stadtrecht 157.

⁴⁾ J. II. 133.

⁵⁾ Demkó: Felsőmagyarországi városok 121.

⁶⁾ J. III. 969—970.

alapját és általában a kor vallásos érzületét. A törvénytelenek atyjok vagyonát nem örökölhetik, semmiféle jogot nem gyakorolhatnak és törvényes házasságot nem köthetnek. Ha törvénytelen születésű férfi törvényes születésű nőt vesz el, a gyermekek nem örökölhetik az atya vagyonát, így van ez akkor is, ha törvényes születésű férfi törvénytelen születésű nőt vesz el. Nagyon érdekes, hogyha mind a két házastárs törvénytelen születésű, akkor a gyermekek törvényeseknek tekintetnek. Az utólagos házasságkötés sem törvényesíthette a gyermekeket, csak abban az esetben, ha a férfi és nő társadalmi állásra nézve egyenrangúak. A törvényes születésű tanuvallomása mindég nagyobb értékkel bír, mint a törvénytelen születésűé, mert a törvénytelen szülöttet becstelennek tekintették, éppen úgy, mint az elítéltet, vagy a zsidókat és más be nem vett vallásfelekezettbelieket.

A büntetések kiszabásánál a törvénytelen születésűek mindég hátrányban vannak. Ha egy törvényes egyén megsért egy törvénytelen, akkor a törvénytelennek satisfactioja mindössze annyi, hogy megütheti a vádlottnak árnyékát.

Nagy gondot fordítanak arra is, hogy a törvényes házasságban született első és utolsó szülöttnak születési napját pontosan megállapítsák. Ha a lány férjhezmenetele napjától számítva 9 hó előtt szül gyermeket, akkor ennek örökösödési joga megtámadható. Ha a férj elhal, akkor halálozása napjától számított 10 hó és 10 nap után született gyermek törvénytelen.

A magdeburgi jog a következőképen tünteti fel a törvényes és törvénytelen születésűek közti viszonyt: „A természetes gyermekek csak természetes jogokkal bírhatnak, a törvényes gyermekek egyszersmind természetesek is lévén, természetes és törvényes jogokkal is bírnak, s így joguk mindenhez kétszeres. És ezt nem a természet rendel így, hanem a császárok, hogy az embereket a paráznaságtól elrettentve, házasságkötésre ösztönözzék.“¹⁾

Ez a felfogás megvolt a szepesi városokban is. Az akkori céhélet már 22 éves korában oly anyagi viszonyok közé jutotta a fiatalembert, hogy megnősülhetett és így a társadalom el is várhatta tőle a tisztességes életmódot.

Az erkölcs védelméhez tartozott az is, hogy a nyilvános nőket szigorú rendőri felügyelet alatt tartották. Megköveteli a városi hatóság, hogy fejkendőjükön sárga jelt hordjanak, a tisztességes nőktől való megkülönböztetés céljából. Viszont megköveteli a polgárságtól, hogy szánalommal legyen irántuk és ne bántsa őket. Az Ofner Stadtrecht ezt mondja: „Dye freyen Tochter seyn eyn armes, petrubtesz und vorczagtes Gesinde; nach sol man sye p-huten vor Gewalt und vor Unrecht. Dy armen und durfftigen sollen eyn gelbs Fechil zum mynsten eyner Handt prait tragen auf ihren Hauptuchern; und wen man sie windet an das selb Zaichen, (jel nélkül) so mag der selbige Scherigmaister von yn

¹⁾ Demkó: Felsőmagyarországi városok 112.

als ofte nemen 6 Pfennig“. ¹⁾ Tehát még büntetést is mér rájuk, ha valahol ismertetőjel nélkül jelennek meg.

A polgárok erkölceire annyira vigyáztak, hogy a csábításoktól lehetőleg elzárták őket. A hatóságok a mulatóhelyeket este 9 órakor bezárták és az éjjelezést eltiltották. A munkakerülő embereket a városokból kitiltották. A háziúrnak ügyelni kellett háza népének erkölceire, a paráználkodókat fel kellett jelentenie, ha ezt nem tette, ezekkel egyenlően bűnhődött. Így Lőcsén 1628-ban egy polgárt 10 forintnyi pénzbüntetésre ítélték, mert paráznaságért már egyszer megbüntetett cselédet fogadott házába. ²⁾

Az ilyen szigorú törvényeknek és intézkedéseknek meg volt a kellő hatásuk, mert az erkölcs ellen vétők száma elég kicsiny

II. FEJEZET.

A többi bűncselekmények.

Lopás. Gyilkosság és emberölés. Rablás. Rablógyilkosság. Becsületsértés. Békeszegés. Házratörés. Testi sértés. Varázsolás és boszorkányság. Hamisjáték. Ongyilkosság. Gyújtogatás. A bűnügyek statisztikája. Befejzés.

A büntetések kiszabásánál az volt az elv, hogy a leggyakrabban előforduló vétségeket a legsúlyosabban büntették. Egyike a leggyakrabban előforduló bűneseteknek a *lopás*. Általános elv, ami a szepesi városokban is érvényre jutott, hogy a tolvajt fel kell akasztani. Srack Lőrenc 1616-ban több helyen elkövetett lopásért felakasztatott. ³⁾

A lopás büntetése különben a lopott tárgy értékétől függ. A törvények szerint csak 5 forint érteken felüli lopásért jár halálos büntetés. Egy Jankó nevű ember Szepesolasziban (Wallerdorf) 1609-ben betört Köler Kristóf házába és 5 frt.-on aluli értéket lopott, megbélyegezték és kitiltották a Szepességről, a hóhér meg kivesszőzte a városból. ⁴⁾

Rendesen az volt a szokás, hogy a kisebb lopásért csak megvesszőzték az illetőt: „ist durch gerichtlich ergangenen Sentenz zur Staupen erkannt“. 1603-ban Lőcsén egy embert kisebb lopásért, „weyll der Diebstall nicht über 5 fl gewesen, ist nach ordentlicher Sentenz zur staupen hauen“ büntettek. ⁵⁾ Ha az illető több száz botütésre lett ítélve, természetesen nem egyszerre hajtották rajta végre, hanem több ízben. 1736-ban Iglón Nabraczky Balthazár 200 botütésre lett ítélve, ezért 2 ízben 100—100 botütést mértek rá. ⁶⁾ Ez volt a „schlechte Staup“. Az elítélt a százsz

¹⁾ Kaindl 323.

²⁾ Demkó: Lőcse tört. 423.

³⁾ J. II. 114—114*.

⁴⁾ J. II. 76—77.

⁵⁾ Demkó: Felsőmagyarországi városok 130.

⁶⁾ J. IV. 260.

törvény szerint a vesszőzést 3 Schillingen megválthatta, ez az n. n. „Staup-Schilling“, de ez esetben jog és becsületvesztetté lett.

Öt forintnál nagyobb értékű lopás akasztással jár. Különös kegyetlenséggel bántak el a rovott multu egyénekkal. 1663 február 22-én Lomnitzer Mihály 8 csomó pamutot lopott, ezért elfogták, de megszökött. Végre megkerült és ekkor bevallotta, hogy már több rendbeli lopást követett el, így rozst, ruhát, juhokat stb.-t lopott. Családját is gyanúsították, de a vizsgálat után kiderült ezek ártatlansága. Kezének levágására ítélték, utána lófarkra kötve vitessék körül a városban és testét négyeljék fel, de barátai és mások közbenjárására: „forbith seiner Freinden und anderer Christlicher Personen ist dieses Decret, mitigiret worden“ és szabad ég alatt egyszerűen felakasztották.¹⁾ 1636-ban Szepesváralján Nussmark István 3 lovat lopott egy társával, büntetése kötél általi halál.²⁾ 1656-ban Iglón elítélik Reinbergert, mert a lublóí várból megszökött és felbízott néhány embert, hogy segítsenek neki, mert az iglói bírót, aki a feleségét fogva tartja, megakarja ölni. A vallatásnál bevallja, hogy több ízben lopott. Vassal átszúrják és azután felakasztják.³⁾

Az ilyen nagyobb lopásoknál a kínzó vallatást is alkalmazták. 1623-ban Iglón egy Jatzkó nevű ember felbízott a kocsmában másokat, hogy jöjjenek vele lopni; a dolog kitűzött és elfogták. A királyi szék gyanus embernek találta és azért kínzó vallatás alá fogták, melynek hatása alatt bevallotta, hogy már több rendbeli lopást követett el. Kötél általi halálra ítélték.⁴⁾ Az ilyen kegyetlen büntetések után többször találtam a 13 szepesi város eredeti és egykorú jegyzőkönyveiben a következő kitélt: „und anderen zum schrecken und ihnen selbst zu wohlverdienter Straff“. Ezzel mintegy figyelmeztetni akarja az embereket, hogy a bűncselekményektől tartózkodjanak.

A kötél általi halált sok esetben pallos általi halálra változtatták, mert ez utóbbi nem volt oly meggyalázó az elítélte nézve. A felakasztott t. i. még jó ideig ott lógott az akasztóán, hogy másoknak gúnytárgyul és elrettentésül szolgáljon. A büntetés könnyítése rendszeren csak akkor következik be, ha az illetőnek jó protektorai (intercessores) vannak, kik érdekében a bíróság előtt felszólalnak. Így 1607-ben Szepesváralján (Kirchdroff) Steller Lé-nárdot a saját inasa meglopta vagy 200 frt. erejéig. Feljelentette a grófnál, aki összehívta a gyűlést és az inast kötél általi halálra ítélték. De több ember közbenjárására az ítéletet fejvesztésre enyhítették.⁵⁾ Ez alól érdekes kivételt képez a következő eset: 1580-ban beismeri König Mihály leibici illetőségű ember a gróf ítélőszéke előtt, hogy a leibici paptól több arany és ezüst ékszert

¹⁾ Weber: Supp. 173—174.

²⁾ J. II. 254.

³⁾ J. II. 386—387.

⁴⁾ J. II. 154—154*.

⁵⁾ J. II. 55—56.

lopott. A bíróság saját kérésére, — és ez a rendkívüli — nem kötél általi, hanem pallas általi halálra ítélte.¹⁾

Persze, akinek nincs védője, azt utóléri kegyetlen sorsa. 1696 jan. 11-én Gnédzán egy Jan Cierwienszky nevű lengyel 5 embert meglopott 177 frt. erejéig. Akasztófára ítélték és „intercessores“-ek hijján fel is akasztották.²⁾

Az ilyen nagyobb lopásoknál nemcsak a védők kérését vették tekintetbe, hanem más mellékes körülményt is figyelembe vettek. Ha a tolvajnak a lopott tárgyból haszna nem volt, akkor csak megvesszőzték és kiűzték a városból. 1650-ben Bartek Zywotek ellopta gazdájának a lovát azt állítván, hogy bérét nem kapta meg. A vizsgálat bebizonyította, hogy állítása valótlan, de mivel a lovat nem tudta értékesíteni és gazdája nem követelte életét, megvesszőzték és száműzték a 13 város területéről.³⁾

Néha maguk a feljelentők kérték a halálbüntetés mellőzését. Így 1712-ben Szepesolasziban két paraszt lopott két ökröt és ezt egy mézsárosnak eladták. Mivel maguk a feljelentők nem akarták a halálbüntetést, a parasztok pénzbüntetésre lettek ítélve. Fizetnek a két tulajdonosnak 70 forintot, a kir. székek fejenként 40 forintot és a költségekért 10 forintot. Ezután szabadon lettek engedve, de meg kellett esküdniök, hogy többé nem lopnak.⁴⁾

Néha a kir. szék önként megengedi, hogy a tettes fejét megválthassa. 1678-ban Szepesváralján egy Ignatius nevű ember megtámadott egy fuvarost és 60 forintot rabolt el tőle. A kir. szék megengedte neki, hogy fejét 40 forintért megváltsa, amit azután 20 forintra engedett le.⁵⁾ Ezekből látjuk, hogy a bíróság nagy körültekintéssel mondja ki az ítéletet, mely sokszor nagyon humanus.

A szükségből való lopást nagyon enyhén büntették, mert belátták, hogy a szegény embert sokszor az életfentartási ösztön téríti le akarva, nem akarva a jó útról. Lőcsén 1615-ben egy jobbágy sajtot lopott. Tekintetbe vették, hogy nem volt betévő falatja és öt gyermeknek az atyja, 14 nap alatt el kellett hagynia a várost.⁶⁾ 1632-ben Durandon egy Kutzendorfi nevű ember éjszaka betört egy csűrbe és onnan a lakásba, ahol a szekrényt feltörte. Bevallotta, hogy azért ment be, mivel nem volt lakása, a szekrényt meg kíváncsiságból törte fel, de nem lopott semmit. 20 forintra büntették.⁷⁾

A tolvajlási szándék, ha az illetőt tetten érik, olyan súlyos beszámítás alá esik, mintha a bűnös tettét végrehajtotta volna. 1727-ben Fedor Janko bement Meltzen asszonyiség házába és ott pénzt akart lopni, az asszony azonban észrevette, mire Fedor el-

¹⁾ J. I. 17—18.

²⁾ Weber: Supp. 183—185.

³⁾ J. II. 351.

⁴⁾ J. III. 1002.

⁵⁾ J. III. 199.

⁶⁾ Demkó: Felsőmagyarországi városok 132.

⁷⁾ J. II. 217.

szökött. Fel akarták akasztani, csak többek kérésére kegyelmeztek meg neki. Háromszor elkorbácsoltatták a toronyőr által és pénz-bírságot is fizetett.¹⁾

Ha a tolvaj tagadta, bűnösségét, akkor rendesen esküvel való bizonyítást alkalmaztak, vagy a tanukihallgatást rendelték el.

A 13 város bírái nagyon elnézőek voltak a büntetés fokának megállapításánál, ha a bűnösök kiskorúak vagy gyermekek voltak. Ennek meg is van a maga lélektani magyarázata, mert a gyermek nem tudja elképzelni azt, hogy mit követ el az által, ha másnak vagyonában kárt tesz, meggondolatlanul cselekszik és így megvan a remény arra, hogy javulni fog. 1733-ban Ferenczi János többszöri lopás és rablás miatt kötél általi halállal lett volna büntetendő, de tekintve fiatal éveit és javulásra való reményét, 3 nap egymásután 100—100 vesszőt mértek rá és örökre kitiltották a 13 város területéről. Azonkívül még esküt kellett tennie, hogy javulni fog.²⁾

Ugyanilyen elnézőek voltak az öregekkel szemben, amikor a magas kor parancsolt mérsékletet a bírák ítélkezésében. Így 1721-ben Szepesolasziban Richwalsky Lőrinc ruhát lopott, de mivel 71 éves volt, csak 40 ütleget kapott és örökre ki lett tiltva.³⁾

Az áldott állapotban levő nőkkel is kivételt tettek. 1627-ben Tilmanova Hanka több helyen ruhát, szövetet és más dolgokat lopott. A vallatásnál beismerte, de mivel más állapotban volt, csak „zur Staup“ ítélték.⁴⁾

Ha azonban valaki fiatal kora dacára megátalkodott gonosztevő volt, akkor a kiskorúság sem volt enyhítő körülmény. Zich András bár csak 19 éves volt, már több rendbeli betöréses lopást követett el, de mindég elszökött, 1663-ban azonban utólérte végzete és le lett fejezve.⁵⁾

A vásárok alkalmával elkövetett lopást szigorúbban ítélték el, mint más alkalommal, már csak azért is, mert vásároknál a rendet sokkal nehezebb volt fenntartani. Woyzarik András 1699 jan. 11-én a gnézdai vásáron ellopta egy szegény asszony élelemmel megrakott kosarát. A szász jog szerint halállal büntetendő, (II. könyv, 13. fejezet.). De megkegyelmeztek neki és 40 vesszőre ítélték, amit a piacon kellett volna elszenvednie. Egy földije kérésére és tekintettel nagy korára és kis gyermekeire csak pénz-büntetésben marasztalták el.⁶⁾ Egy Iván nevű embert viszont, aki a vásáron egy lovat lopott, 1579-ben Iglón lefejeztek.⁷⁾

A zsebmetszőre nézve úgy rendelkezik a Sachsenspiegel, hogyha

¹⁾ J. IV. 38.

²⁾ J. IV. 213—215.

³⁾ J. III. 1261.

⁴⁾ J. II. 192.

⁵⁾ J. II. 420.

⁶⁾ Weber: Supp. 189—190.

⁷⁾ J. I. 8—9.

3 schilling értékű tárgyat lop, a füle le lesz vágva és a bitófára szegezve, ha azután sem javul meg, felakasztandó.¹⁾

A templomok kifosztását roppant nagy szentségtörésnek tartották és keményen büntetik. A szász törvény szerint büntetése kerékbetörés. „Alle mörder und die den pfugli beranben, oder mülen, oder Kirchen, oder Kirchhoff und vorretler u. Mordebrenner, oder die ihres Herren botschafft werden zu ihrem frommen, oder von eines anderen wegen, die sol man alle radtbrechen.“²⁾ 1716-ban Podolinban történt, hogy egy Schwartz Jakob nevű ember a templomot kifosztotta és a szentséget összetörte. Három ujjának kihúzására, azután a jobb kéz levágására és végül kerékbetörésre ítélték. Enyhítettek az ítéleten úgy, hogy előbb fejét vágták és úgy törték kerékbe.³⁾ Néha a templomrablót máglyán égetik el. Így büntették 1687-ben Szabó Mihályt, aki kelyheket, gyertyatartókat rabolt a templomból.⁴⁾

Ugyancsak halálbüntetés vár a malmok rablóira is. 1677-ben több tolvaj megtámadta a matheóci malmot, az egyik megkerült és a grófi szék felakasztatta.⁵⁾

Éjnek idején elkövetett lopás sokkal súlyosabb következményekkel jár, mint a nappali. Az éjjeli tolvajt, ha az másnak a házába tör, joga a gazdának és a cselédnek is megölni. 1693 febr. 23-án Podolinban bepanaszolja Drusbacky Mihály Falten Fritzet, hogy házában éjjel lopást követett el. A 7. parancsolat ellen vétőt a magdeburgi jog ⁶⁾ szerint halállal kellett volna büntetni, de tekintettel szegény családjára, pénzbüntetéssel sujtották; figyelmeztették azonban, hogyha a legkisebb dolgot elköveti, halállal lakol.⁷⁾

A lopástól meg kell különböztetni az eltulajdonítást, ezt a lopás egyik enyhébb nemének foghatjuk fel. Amint látni fogjuk, a régi jogi felfogás is különbséget tett a kettő között, mert sokkal enyhébben bírálták el az eltulajdonítást, mint a lopást. 1622-ben Klein Eliás, brezovici illetőségű, kikölesönözte Schlesák lovát a vásárra és ott mint saját tulajdonát eladta. A bíróság ezért 12 forintra büntette.⁸⁾

Az orgazda nagyon szigorúan lesz büntetve, mert a tolvajokat támogatja és ez által a bűnt elősegíti. A szász jog szerint (II. könyv, 13. feje.) az orgazda éppen olyan elbírálás alá esik, mint a tolvaj, azzal a különbséggel, hogy az orgazdát még magasabbra akasztják. Egy podolini sírásó, névleg Ceslu János, 1682 szept. 30-án Nietzlevitz Bartek által lopott árpát elrejtett. A sír-

¹⁾ Sachsenspiegel Lib. II. art. 13.

²⁾ Sachsenspiegel Lib. II. art. 13.

³⁾ J. III. 1143.

⁴⁾ J. III. 394.

⁵⁾ J. III. 146.

⁶⁾ Jegyz.: Többször történik hivatkozás a külföldi jogokra.

⁷⁾ Weber: Supp. 176.

⁸⁾ J. II. 149.

ását akasztófára kellett volna itélni, de kegyelemből csak kiutasították a városból.¹⁾

A legritkább esetben ítélték a városok a tolvajt örökös szolgaságra. A lőcsei „Malefizbuch“ szerint 1585-ben egy asszony idegen libákat és tyúkokat hajtott az udvarába és azokat férjével elfogyasztotta. Az asszonyt kiűzték a városból, a fiukat, kik a lopásban segédkeztek, megvesszőzték, a férfit pedig Bobst úr szolgájává tették, akinél már egyszer lopott. Sajnos a régi jegyzőkönyvekben ehhez hasonló esetet nem találtam, pedig a korra nagyon jellemző.

A lopott jószágot a kárvallott másnak házában is keresheti, dacára annak, hogy a polgár házába való behatolást igen szigorúan büntetik. Ha a vádló a tárgyat a gyanúsított helyen megtalálja, magával viheti, ha pedig nem találja, a behatolásért őt büntetni nem lehet.²⁾

A lopás után a *gyilkosság és emberölés* a leggyakrabban előforduló bűncselekmény. A szándékos emberölés, gyilkosság-számba megy, míg az ember életének nem szándékos kioltása emberölésnek minősítetik. A gyilkosság feltétlenül halálbüntetést von maga után és mindig hivatalból üldözendő bűncselekmény. Poprádon 1631-ben Hirt Jakab beverte Froscher György fejét úgy, hogy ez belehalt sebébe. Lefejezték.³⁾ A szepesi városi statutumok 47. pontja szerint a gyilkos mindig azon bíró illetékessége alá tartozik, ahol a gyilkosság történt (Wo es im geschehen ist.)⁴⁾ A kiegyezésnek itt is van helye, ilyenkor a bűnös 3 kezest állít és egy féléven belül köteles a vérdíjat lefizetni. Ha a szülők követelik a tettesen a halálos ítélet végrehajtását, akkor a bíróságnak kötelessége eszerint cselekedni. Pl. 1581-ben egy polgár egy kötélverő legényt lágyékon megsebesített, anyja követeli a büntetést, a tettest bitófa alatt lefejezik és a hóhér kijelenti, hogy ha rokonai bosszút állanak, még szigorúbban fognak bűnhődni.⁵⁾

Érdekes az, hogy a gyilkoságnál a kínzó vattatást nem alkalmazták, csak a rablógyilkoságnál. A gyilkos, ha a meggyilkoltnak rokonaival kiegyezik, összes jogait visszanyeri és becsülete sem szenved csorbát. Az emberölőt és gyilkost megszokták idézni, ha azonban a harmadik idézésre nem jelenik meg, akkor ott veszik fejét, ahol találják. Ezekből látjuk, hogy a gyilkosságot nem tekintették oly megbecstelenítőnek, mint a lopást. A meggyilkoltat csak akkor temetik el, ha a gyilkos meg van büntetve. A XIII. század óta már csak a véres ruhát tartják meg és hordozzák körül elégtételt követelve. Általában a meggyilkoltat a városháza elé viszik és ott nyilvánosan emelnek vádat a gyilkos ellen,

¹⁾ Weber: Supp. 174—175.

²⁾ Zipser Willkür 33.

³⁾ J. II. 215—215*.

⁴⁾ Jogs. 18.

⁵⁾ Demkó; Lőcse tört. 427—429.

Súlyosabb beszámítás alá esett, ha valaki egy védtelen nőt gyilkolt meg, ilyenkor akasztófára került a gyilkos. 1667-ben Grassek Gáspár egy Radvanszkin Dorothea nevű nőt dühében csákánnyal agyonütött. A kir. szék testét felnégyeltette és a részeket az akasztófára függesztette.¹⁾

Sokszor meglepszik a bíróság azzal, ha a gyilkos pénzen váltja meg életét. Ez az u. n. Geldbuss, vérdíj. 1725-ben Bélán Conrád János baltával agyonüti társát; mivel a papok és világi egyének is kérték életben tartását, csak 20 forintot fizetett.²⁾

Önvédelemből elkövetett gyilkosságnál a vádlottat feltétlenül felmentik. Ilyenkor legfeljebb a bírói költségek megtérítésére ítélik a bűnöst. Az önvédelmet annyira jogosnak tartják, hogy ha valakit legyilkolással fenyegetnek, a szepesi városok statutumainak 50. pontja szerint, az illető a fenyegetőt kényszerítheti, hogy kezeseket állítson (bürgen sezen), vagy addig tarthatja fogva, míg fenyegetései ellen biztosítva nincs. Iglón 1696-ban Motznik megölt egy Remenik nevű embert, mert amikor Motznik egy dolog miatt felelősségre vonta Remeniket, ez rátámadt. A kir. szék mivel önvédelemből elkövetett gyilkosság volt, a vádlottat felmentette és csak a bírói költségek megfizetésére kötelezte.³⁾

A véletlenül okozott emberölésnek csak pénzbírság a büntetése. A neudorfi lövészversenyen egy lövészmasternek a fegyvere véletlenül elsült és Hubert agyonlőtte. Özvegye és 3 gyermeke siratta. A lövészmaster a saját jószántából 90 forint kárpótlást adott, a bíróság meg 50 forintba büntette.⁴⁾ Ugyanígy ítélnék azon esetben is, ha az ölés úgy történt, hogy az illetőnek azt megakadályozni nem lehetett. Iglón 1706-ban Orawczik János lovai megvadultak és elgázolták Sonntag Tobiást, ki belehalt sebeibe. A kir. szék bezáratta őt addig, amíg 24 forintot le nem fizetett.⁵⁾

A gondatlanságból elkövetett emberölésért a tettes felelősséggel tartozik. Ménhardon 1723-ban egy tanonc fegyverrel játszott és egy leányt agyonlőtt. Megvesszőzték és örökre kitiltották.⁶⁾ Ha a kitiltás csak bizonyos időre szól, akkor jog és becsületvesztést nem von maga után.

A gyilkolási kísérletet pénzbüntetéssel sújtják.

A családtagok valamelyikének meggyilkolása súlyos beszámítás alá esett. Az ilyen bűnöst rendszeren kerékbe törték és testét 4 részre vágva közszemlére kitették. Az enyhítő körülmények figyelembe vételével a gyilkost lefejezték. Leibicen 1653-ban történt, hogy Schneider Salamon Susanna nevű feleségével karácsonykor összeveszett, mert az asszony a gyerekeknek friss diót adott

¹⁾ J. II. 447—448.

²⁾ J. III. 1316.

³⁾ J. III. 648—649.

⁴⁾ J. II. 222.

⁵⁾ J. III. 938.

⁶⁾ J. III. 1293.

enni. Dühében a kocsmába ment és részegen jött haza. Otthon a feleségével verekedni kezdett, mire ez a közelében levő törrel férjét leszúrta. A kir. szék elrendelte, hogy jobb kezét le kell vágni és teste 4 részre vágva az utakon kiteendő. Közbenjárásra csak lefejezték.¹⁾

A *rablást*, mint a lopás magasabb fokát igen szigorúan büntetik. A rabló jog és becsületvesztetté lesz és ha elfogják, kerékbe törik. A szepesi városi statutumok nemcsak valakinek a város területén kívül eső kizsákmányolását minősítik rablásnak, hanem a városban a zárt helyre való betörést is. A rablóknál használják a kínzó vallatást, azért, hogy összes bűneikről tudomást szerezhessenek a bírák és így annál biztosabb ítéletet mondhassanak. Általában a 13 szep. városban nem büntetik a rablókat kerékbe töréssel. A XVI. XVIII.-ik századi 13 szep. város jegyzőkönyveiben, mindössze egy ilyen ítéletet találtam, amit szintén akasztásra enyhítettek.

Éjnek idején elkövetett betöréses rablást általában pallos általi halállal büntetnek, előfordul azonban, különösen ha nagyobb összegnek az elrablásáról van szó, hogy a tettetést feakasztják. Így Bélán 1594-ben egy Lorenz nevű ember másodmagával betört egy boltba és innen 3000 frtot lopott. Ezt széjjel osztották meg egymás között és eldugták. A grófi szék elfogván őket, mind a kettőt felakasztotta.²⁾ Az úton álló rablókat is csak fejvesztéssel büntették. 1610-ben Lőcsén egy Ambrosius nevű ember elkártyázta a pénzét és a vásáron 3 embert felbízott, hogy a hazatérő utasokat fosszák ki; ezt meg is tették és az élelmiszereket ugyanannak a boltosnak adták el, a kitől az utasok vették. Ez által kézre kerültek. Ambrosius le lett fejezve. A többinek azonban elengedték a büntetést, azon feltétellel alatt, hogy ha még egyszer fosztogatnak, hasonló sorsra jutnak.³⁾ Itt szükségesnek találok megjegyezni, hogy a bírák ebben a korban sokszor roppant következetlenek voltak, ami ez utolsó esetből is kiviláglik. Teljesen érthetetlen, hogy a rablásban bűnrészeseknek minden indokolás nélkül elengedik a méltán megérdemelt büntetést, annál is inkább, mert hiszen már láttuk e kornak rettenthetetlen szigorát a csekélyebb ügyek megítélésénél. Ez a következetlenség legfőljebb az eltérő helyi szokásokból és a vádolás különböző módjából magyarázható.

Hogy más városokban, amint már jeleztem, sokkal kegyetlenebbül bántak el a rablókkal, azt mutatja a következő eset. A XVII. század közepén Eperjesen egy rablónak a bőréből 2 szíjat hasított ki a hóhér és azután bordáinál fogva, egy vashorogra felakasztva közszemlére tette ki. Az elítélt még hosszú ideig kínlódott.⁴⁾ Ezt csak azért hozom fel, hogy lássuk mennyivel humá-

¹⁾ J. II. 368.

²⁾ J. II. 28*—30.

³⁾ J. II. 83*—84.

⁴⁾ Demkó: Felsőmagyarországi városok 138.

nusabb gondolkozásnak voltak a szepesi bírák, mert ilyen brutali-
tásra nem találtam náluk példát.

A *rablógyilkosoknak* éppen úgy mint az utonálló rablóknak
büntetése kerékbetörés. Sokszor a legkegyetlenebb büntetést gon-
dolják ki, így pl. lófarkára kötik a bűnöst és a városban körül
hurcolják. Egy igen érdekes esetet találtam a jegyzőkönyvekben.
1673-ban Ladosek Mátyás rablógyilkosságot követett el. Ezért
élve kerékbetörték és a szívét testéből kiverték.¹⁾ Enyhítő körülménynek veszik a büntetlen előéletet és a bűnrészséget. Ilyenkor kötél általi halálról vagy lefejezésről szól a bírói ítélet.

Dacára annak, hogy a rablógyilkosság egyike volt a legsúlyosabban büntetett bűncselekményeknek, mégis előfordult Leibicen 1741-ben, hogy egy Woitschek nevű ember, ki a mezőn orozva megölt egy asszonyt és a tetemet kirabolta, nem lett kerékbe törve, hanem 100 vesszőt kapott és örökre ki lett tiltva. A jegyzőkönyv szerint a fiatalság volt az enyhítő körülmény.²⁾

A városi polgár nagyon vigyázott a becsületére, azért a törvények nagy szigorral járnak el a *becsület sértőkkel*. Az egyszerű szidalmazás (Schmach, Schelte) volt az, ha valakit rágalmazónak, hazugnak, hamisnak, eb fiának stb. neveztek. Ennek a büntetése egy fertő ($\frac{1}{4}$ marka) volt. Sokszor a szidalmazót kitiltották a városból. 1675-ben történt Durandon, hogy egy Matz nevű ember kigúnyolta az urát, ezért vesszőzésre és kitiltásra ítélték. Közbenjárásra megengedték neki, hogy feleségével Durandon maradjon.³⁾

Nagy sértésnek tartották, ha rablógyilkos, parázna stb. névvel illették valakit, mert ezen személyek fiait jog és becsületvesztetteknek tekintették. Aki ilyen nagyobb sértést követett el, azt nyilvánosan meggyalázták. A sértegető a piacon a nép előtt kijelentette, hogy mindaz, amit állított, hazugság és e közben a szájjára kellett ütnie. Van rá eset, hogy halálbüntetést is mérnek a becsületsértőre. Így 1610-ben Iglón történt, hogy Melchior Gaskót tolvajnak bélyegezte. A grófi szék halálbüntetéssel fenyegette, azután ígéretet vett tőle, hogy senkit többé vádolni nem fog.⁴⁾

A céh tagjai igen sokat adtak a becsületre, a legcsekélyebb becsületbe vágó dolog elég volt arra, hogy valakit a céhből kizárjanak. 1636 dec. 27-én történt Lőcsén, hogy Brichenzweig szabómester részegesen ment hazafelé és útközben a hóhér lányával illetlenül viselkedett. A céh kizárta Brichenzweigot, de a tanács ezt nem engedte és visszafogadását rendeli el. A céh 1638 november 3-ig nem engedett, erre a tanács eltiltja a céhet a mesterségtől, végre visszafogadják Brichenzweigot, de azzal a kikötéssel, hogy mindég utolsó legyen a céhben. A tanács azonkívül az engedetlen szabócéhet 100 forinttal megbüntette.⁵⁾

¹⁾ J. III. 60—61.

²⁾ J. IV. 368—369.

³⁾ J. III. 108.

⁴⁾ J. II. 86—86*.

⁵⁾ Hain 193.

Istenkáromlókra halálos ítéletet mondanak. Moszczenszki Andrásnak a lublóí starostia adminisztrátorának 1753 máj. 22-ki rendelete szerint az istenkáromlókat Lubló várába kellett szállítani.¹⁾ A káromkodással vádlott „Blasphemiae reus“ lenyakaztatott, nyelvét kivágták és oszlopra vagy karóra szegezték. A törvény szerint: „ad gladium cum expositione Linguae ad Palum“²⁾. 1764-ben Baumert Jakab Istent a vicarius és többek előtt bolondnak nevezte és gyalázta. Ezért feljelentik. Halállal lakolt volna, de mivel ittas volt, a javulás reményében csak 150 botütést kap és a városból örökre kitiltják.³⁾

Eppen ilyen súlyos beszámítás alá esett az is, ha valaki a szüleit gyalázta. 1693-ban Schemanski András, leibici lakos, apját és anyját gyalázta, ezért halállal kellett volna lakolnia, de többek közbenjárására a halálos büntetés el lett engedve, a 13 városból azonban örökké kitiltották és lelkére kötötték, hogy ha valahol mutatkozik, halál fia.⁴⁾

Ahol a becsületsértőt oly szigorúan büntetik, ott a hatóság gyalázójával még szigorubban bánnak el. A hatósági személyek roppant féltékenyen őrizték tekintélyüket, nehogy azon legkisebb csorba is essék. Legenyhébb büntetés volt, ha a városi könyvbe írták be a sértegetőt, ha ez ismétlődött, akkor a kezét is levágták. Súlyos büntetés volt a nyilvános megszegyenyítés. mikor 3 vásárnapon egymásután a szegyenoszlophoz kikötve kiabálnia kellett, hogy hazugság volt az, amit mondott és utána mindég a szájára kellett ütnie. A hivatalos közegek legkisebb negligálása is elég volt arra, hogy valakit bebörtönözzenek. 1647-ben egy Grossman nevű takács, azt mondja, hogy a hatóságnak semmi köze nincs az ő kézműve alapszabályaihoz. 25 forinttal marasztalják el és 14 napi fogsággal a „Türkenlochban“. A büntetés ez utóbbi része hóhérlakásra módosított.⁵⁾ A hatóság elleni súlyosabb sértésért halálbüntetés jár. 1574 újév utáni első vasárnapon Kupferschmidt István, a 13 város grófja Iglón esküvőn volt, azután a kocsmába ment. Ide jött Clement Roll szabó is, aki lármázni és illetlenkedni kezdett. A figyelmeztetést semmibe sem vette és így a gróf bekiértette. Útközben gyalázta a grófot. A 13 bíró halálra ítélte, de több előkelő ember, — „fromme und ehrliche Männer“ ez a rendes kitétel — közbenjárására a gróf megbocsátott neki. De Iglóról elkellett távoznia és ha ezt be nem tartja, halálra ítélik.⁶⁾

Igen jellemző a következő eset, ahol a jegyzőkönyv írója ezt mondja: „Geld verlohren nichts verlohren, Ehre verlohren alles verlohren“. Gnédzán 1706-ban történt, hogy Morgenbeszer Xizik Andrást tolvajnak, a közpénz eltulajdonítójának stb.-nek nevezte

¹⁾ Weber: Supp. 301—302.

²⁾ Sváby Fr.: A szep. XVI város kerületének levéltárából. (T. T. 1883. 408.)

³⁾ J. IV. 1179.

⁴⁾ J. III. 590.

⁵⁾ Weber: Büntények és büntetések. (T. T. 1889. 630.)

⁶⁾ J. I. 192—193.

és testi sértést is követett el rajta. Mindez pünkösdi hétfőjén történt, ahelyett, hogy a templomba mentek volna, ezért mind a kettő bűnhődik. Morgenbeszer 24 forintot fizet, ennek fele a templom javára megy, a másik 12 forintot fizet: „andere zur nachricht und zu Beszerung ihres lebens, dar zu soll dieser Decret in das Buch Causarum oder ordine decretorum eingeschrieben werden.¹⁾ Ime egy kor erkölcsi felfogása. Nemcsak az elkövetett rágalmozást veszik a büntetés alapjául, hanem még azt is súlyosbító körülménynek tekintik, hogy pünkösdi szent ünnepén, az istentisztelet ideje alatt történt, amikor minden egyes polgárnak a templomban van a helye. Legérdekesebb az esetben az, hogy a passiv szereplő szintén meg lesz büntetve, nyilván a templomkerülés miatt.

A városi polgár sokat adott a város békéjére, azért ennek megzavarását súlyosan büntetik. Ha polgárok között verekedés támad és a hatóság intelmére sem hagyják abba, *békeszegést* követnek el. A Zipser Willkühr szerint, ha a perben álló felek egymásra támadnak, békeszegést követnek el, a szóbeli sértésért jószágvesztés, a tettelegességért testi büntetés jár.²⁾

Ennél sokkal súlyosabban büntetik a *házzatörést*. A szepesi statutumok 31. pontja azt mondja, hogy ha ketten összevesznek és az egyik polgár egy másiknak házába menekül és az üldöző a menekülőt megsebzí, a két grófnak 10 márkát fizet, ha megöli, akkor fejét és jogait veszti. Ha a bűnös a ház gazdája által el lesz rejtve, a gazdát ezért büntetni nem lehet.³⁾

A XIII szepesi város joga megkülönböztet súlyos és könnyű *testi sértést*. Súlyos testi sértés (Schlechte Wunde) az olyan seb, mely csontot ér. Ha a sebesült súlyos testi sebébe 6 héten belül meghal, akkor a sebesítés emberölésnek minősítetik. A szepesi városi statutumok 87. pontja szerint, ha valakit úgy sebesítenek meg, hogy az sebeihe belehal és a bűntényért 8 napon belül senkisémmel emel panaszt, akkor ezen határidőn túl senkisémmel felelőségre. A súlyos testi sértésért a statutumok 88. pontja 4 márkát ítél meg a sebesítettnek.⁴⁾ A testesonkításnál a felek között kiegyezésnek van helye. Súlyosabb beszámítás alá esik oly testrésznek megsebesítése, amit ruha nem takar. A bosszúból elkövetett súlyos testi sértést rendszeren halállal büntetik. Menhardon 1705-ben Geissert Lajos urát a menhardi vicariust haragból veresre verte és a segítségére siető plébánost is megsebesítette. A kir. szék sentenciája szerint lefejezték, az ítéletet a lubló kapitány is helyben hagyta.⁵⁾ A szülőkön elkövetett testi sértésért, ha az csekélyebb természetű is, súlyos testi sértésnek minősítetik és rendszeren halálos büntetés jár. Bélán 1624-ben Roxer Mihály bélai

¹⁾ Weber: Supp. 191—192.

²⁾ Zipser Willkühr 89.

³⁾ Jogs. 14.

⁴⁾ Jogs. 29.

⁵⁾ J. III. 927—929.

lakos veszekedés közben ráemelte kezét tulajdon atyjára. Bár utóbb bocsánatot kért tőle és atyja ki is békült vele, a városi hatóság mégis feljelentette a grófnál, mert a szentírás szerint az ilyen gonosz fiú halállal büntetendő. Roxer Mihály ezalatt elszökött, mire a bíróság elkobozta vagyonát és örök időkre száműzte a 13 város területéről.¹⁾

A kisebb természetű testi sértést enyhén büntetik, rendszeren elzárják a tettet és vasra verik, vagy pedig 20–30 forintnyi pénzbüntetésben marasztalják el. Lőcsén 1748-ban bepanaszolja a ruszkinóczi bíró a bélait, hogy őt és fiát ütlegelte. A kir. szék megbüntette a bélai bírót 20 forint erejéig, a ruszkinóczinak meg meghagyta, hogy máskor válogatottabb szavakkal beszéljen az emberekkel és ne szolgáltatasson alkalmat a tettegességre.²⁾ Amint a súlyos testi sértésnél, úgy a könnyebb természetűnél még inkább van helye a kibékülésnek. Ilyenkor a hivatalos beavatkozásnak nincs helye. 1576-ban egy szepesolaszii és egy lőcsei ember összeverekedtek, de azután kibékültek 23 frt erejéig.³⁾ A kedélyes városi jegyző itt hozzá teszi, hogy a testvéries kibékülés szép példája miatt jegyeztetett fel az eset a „Landbuchba”.⁴⁾

Érdekes felfogása volt ennek a kornak az, hogy léteznek olyan egyének, kik a rossz szelemmel vannak összeköttetésben és ez által más egyéneket megrontanak. Ez a hit sokáig maradt fenn, sőt még 1717-ben is találunk rá példát, amikor egy Gebuska Mária nevű nő *boszorkányság* miatt tűzhalált hal. Sváby Frigyes szerint ez az utolsó boszorkányégetés a Szepességen.⁵⁾

A boszorkányságot üzőt általában elevenen szokták megégetni. Persze az ilyen vizsgálat hosszadalmas, mert sok tanút kellett kihallgatni. 1636-ban a boszorkányságáról híres volt egy Dorottya nevű iglói asszony, népies nevén Pulvermacherin. Elrontotta az emberek italát, mondja a 13 város jegyzőkönyve, veszedelmes betegségeket tudott támasztani, a házastársakat elidegenítette egymástól. Viszont bő jutalom ellenében fantasztikus ellenszereivel, mindent rendbe hozott. Rettegett tőle mindenki, mert világos volt, hogy az ördöggel cimborál. Kínzással és tanuk valómásaival derítették ki bűneit. Büntetése az volt, hogy rőzséhez kötve elégették.⁶⁾

A *hamisjáték* ellen a szepesi városok 1370-ki statutumainak 51. pontja szól. Ez a törvény nem engedi meg a nyerésskedő játékot. Aki a kockajátéknál hamis kockákat használ, azt le kell forrázni, persze ezt nem veszik oly szigorúan. Felkán 1583-ban Watzdorffer feljenti Schaffer Jakabot, hogy hamisan kártyázott és a bírót is szidta. Büntetése 16 frt, amit 5 frtra engednek le.⁷⁾

¹⁾ J. II. 164–166.

²⁾ J. IV. 585.

³⁾ J. I. 185–186.

⁴⁾ A grófi szék által vezetett jegyzőkönyv neve.

⁵⁾ T. T. 1883. 408.

⁶⁾ J. II. 225–256.

⁷⁾ J. I. 137–139.

A középkor felfogása szerint az *öngyilkosok* nagy bűnt követnek el. Először azért, mert könnyelműen eldobják maguktól az életet, nem mernek szembeszállni annak bajaival és ezzel Isten ellen vétkeznek. Másodsor, ha bűnt követtek el, félnek az igazságszolgáltatás sújtó kezétől és ez által akarják magukat a büntetés alól kivonni. Ezen tettükért a régi törvények szerint haláluk után kell bűnhődniük. Az öngyilkos tetemét vagy az akasztófa alá temetik, vagy egy kötéllel a nyakán egy keresztút alá, hogy mindenki átjárjon rajta. Ezzel mintegy documentálni akarják, hogy az ember még halála után sem kerülheti ki a büntetést. Az öngyilkos holttestét nem szabad a küszöbön át kivinni a házból, hanem ez alatt csinálnak nyilást és úgy húzzák ki, vagy pedig a falat törik ki. Ugyanigy bánnak azzal, ki kétségbeesésből lesz öngyilkos. Kivételt csak akkor tesznek, ha a család tagjai esküvel bizonyítják, hogy az öngyilkos elme zavart volt. Az öngyilkos vagyona a törvényes utódokra száll. Ha ellenben egy öngyilkos valami büntetés elől menekült a halálba, a bíró elveszi a bírságot és a fölösleget az utódoknak adja vissza. Lőcsén történt, hogy 1517-ben egy asszonyt lopással vádoltak. A torturától való félelemből felakasztotta magát. A hóhér a város területén kívül lefejezte.¹⁾

Sokszor az öngyilkos legközelebbi hozzátartozóira gyanú háramlott, ilyenkor „inrumentum purgationis“-t kellett letenniük. 1691-ben Iglón Tüttelin Hedwig saját szobájában felakasztotta magát, ráfogták a férjére, hogy ő gyilkolta meg, azért egy tisztító esküt tett le, melyben azt állítja, hogy a dologról nem tudott semmit.²⁾

Sokszor nagy kegyetlenséggel bántak el az öngyilkos tetemével. A kor jellemzésére nagyon érdekes a következő példa: 1760-ban történt Podolinban, hogy Obercan Valentin, aki tanult filozofus volt és 9 évig rector volt az iskolában azonkívül 6 évig városi jegyző, egy feslett életű nőt vett el. Állásairól le kellett mondania, mivel ismételt kéréseire sem helyezték vissza, felakasztotta magát. A házbeliiek ezt eltitkolták és mint rendesen szokás kiharangozták. Azonban harmad nap megtudták a titkot, azonnal hozzattak Késmárkról (Kaysermark) egy hóhért, aki a tetemet Zúgó határára vitte, itt a holttest fejét, lábait és kezeit levágta, koporsóját elégette és így temette el. A kiharangozást és a temetést még ráadásul a családnak kellett megfizetni.³⁾ A büntetés a hatóság félrevezetése miatt volt oly brutális.

Még a *gyujtogatás* büntetéséről kell megemlékezni. A szepesi városokban gyakran előforduló tüzeseteknek oka az építkezésben rejlett. Régebben majdnem kizárólag faházakat építettek, kőből rendesen csak a háznak előrsze épült, a raktárak és mű-

¹⁾ Hain 17.

²⁾ J. III. 471.

³⁾ Weber: Supp. 179—180.

helyek fából. A XVI. és XVII. századokban különösen sok tűzvész pusztított. 1607-ben kitört tűz egész Bélát elpusztította,¹⁾ 1550-ben Lőcse lett a lángok martaléka,²⁾ 1684-ben meg Podolinban pusztított nagy tűzvész.³⁾

Hogy a gyakori tüzesetek elő ne forduljanak, szigorú törvényeket hoztak a gyújtogatók ellen. A Zipser Willkühr tűzhalállal bünteti a gyújtogatót, valamint a gyújtogatással fenyegetőt egyaránt.⁴⁾ Sattler András Szepesváralján 1583 ápr. 8-án felgyújtotta szomszédja csűrét, mert haragban volt vele, ez alkalommal több szegény ember is leégett. Büntetésül megégették.⁵⁾ Hogy ha nem tudták megállapítani a tűz okát, akkor a büntetést elengedték, legfeljebb pénzbüntetést róttak arra, akinek a házában a tűz kiütt. 1606-ban Váralján Zerwa Márton csűrében tűz ütött ki, ami nagy pusztulást okozott, mivel a tűz okát nem tudták, a tulajdonos csak 50 frtra lett büntetve.⁶⁾ 1690-ben bepanaszolták Wiesner Catharinát, hogy házában miatta ütött ki a tűz, de bizonyítani nem tudták, így hát büntetése el lett engedve. Vigyázatra intették, de egyúttal figyelmeztettek mindenkit, hogy ezt az esetet büntetés nélkül senki se vesse szemére.⁷⁾ Sokszor az egyszerű eskü is elég volt arra, hogy a háztulajdonosról a gyújtogatás gyanúját elhárítsa. Így Szepesolasziban 1729-ben tűz ütött ki egy polgár házában, aki azonban esküt tett, hogy nem ő volt oka a tűzrésznek.⁸⁾

Az áldott állapotban lévő nőkkel itt is nagyon humanusan bántak. Durandon 1611-ben egy Greta nevű nő felgyújtotta a várost, mivel nem adták meg pénzét. Tűz általi halálra ítélte a kir. szék, de megvárta, míg gyermekét megszüli, amit azután 12 frtéért egy más asszonynak adtak felnevelni.⁹⁾

A tűzzel fenyegetés esete ritka. Lőcsén 1582-ben Beer András felakarta gyújtani házat és feleségét, gyermekeit, rokonait tűzbe dobni. A család félelmében a hatósághoz fordult. A tanács elhatározta, hogy szabadon bocsájtják, ha 13 kezeset állít, de nem tudott. Végre a plébános a prédikátor és egy polgár 4 órai kezeséget vállaltak, hogy ez alatt rendezze otthon az ügyeit. Ezután örökre el kellett hagynia a várost. Családja 1 évig és 1 napig Lőcsén maradhat, de ha a családfő addig kegyelmet nem kap, akkor ezek is kénytelenek távozni.¹⁰⁾

Ha a gyújtogatás nem jár eredménnyel, akkor a büntetés is enyhébb. Cristossek Maczkó 1755-ben kétszer is gyújtogatót, az

¹⁾ J. II. 64—69.

²⁾ Weber: Büntények és Büntetések T. T. 1889. 627.

³⁾ Weber: Supp. 175—176.

⁴⁾ Jogs. 18.

⁵⁾ J. I. 87—88.

⁶⁾ J. II. 53.

⁷⁾ J. III. 440.

⁸⁾ J. IV. 85.

⁹⁾ J. II. 94—94*.

¹⁰⁾ Demkó: Lőcse tört. 429.

első gyújtogatása nem sikerült, a második kevés kárt okozott. Erre való tekintettel a kir. szék először jobb kezét vágatta le, azután fejét vették és megégették. Előbb tüzes vassal akarták csipkedni és azután elevenen megégetni.¹⁾

A véletlenségből támadt tűz által okozott károkért a gazda, akinek a házában a tűz kiütött, saját vagyonával felelős.

Hogy a közfigyelmet a kitört tüzre irányítsák, kötelessége volt minden gazdának lármát csapni. Ha ezt nem teszi, a szász törvény 51. lapja szerint tűzbe dobatik.²⁾ Szigoruan bűnhődik az, aki tűzvész alatt a közfigyelmet másra igyekszik fordítani, vagy lopni akar.

A büntetést természetesen a protektorok kérésére enyhíthették. Richwalski Andrást, aki nagy tűzvésznek volt az okozója, fel akarták akasztani, de a kapitány közbenjárására csak kiveszszózték.³⁾

A 13 szep. város jegyzőkönyveiből 223 bűnügyi esetet gyűjtöttem össze. Ezekből láthatjuk, hogy mely bűnök fordultak elő aránylag leggyakrabban.

Az összeállítás a következő:

Lopás	55
Emberölés és gyilkosság	39
Házasságtörés	19
Gyújtogatás	18
Becsületsértés	18
Magzatelhajtás, gyermekgyilkosság . .	16
Rablás	12
Paráznaság	11
Testi sértés	10
Rablógyilkosság	7
Vérfertőzés	6
Boszorkányság	6
Sodomia	2
Erőszak	2
Hamisjáték	1
Öngyilkosság	1

Összesen : 223

A lopás bünténye, mint mindenütt úgy itten is a leggyakoribb. A bűnösök közül a gyújtogatókat, gyermekgyilkosokat és rablógyilkosokat feltétlenül halállal büntetik, különben ha csak lehet, kerülik a kivégzést. A leggyakoribb büntetés a száműzetés. Ezzel egyúttal a gyanus elemektől is megtisztítják a városokat, mert egyik városból száműzött egyén a másikba sem lesz bocsátva.

¹⁾ J. IV. 862—865.

²⁾ Weber: Supp. 186—189.

³⁾ J. III. 1017—1018.

Megismertük a 13 szepesi város igazságszolgáltatását az elzálogosítás ideje alatt; láttuk azt, hogy a különböző bűncselekményeket hogyan büntetik. Az olyan ember, ki egyoldaluan nézi a dolgot, barbár jellegűnek tartaná a városok igazságszolgáltatását, de nem szabad elfelednünk, hogy az akkor élő emberek sokkal műveletlenebbek voltak a XX. század polgárainál és különösen a XVI. és XVII. században az általános politikai zavarok miatt vad erkölcsök is uralkodtak. Teljesen érthető és helyén való dolog, hogy a törvények áthágóit oly súlyosan büntették.

Függelék.

A XIII szepesi város grófjainak névjegyzéke 1579—1764-ig.¹⁾

Datum	Név	Székhely
1579—80	Grüssel Benedek	Igló
1581	Nicasz Albert	Poprád
1583—84	Omes Antal	Igló
1587—90	Frickal Jakab	Leibicz
1591	Huthenus Ádám	"
1594	Omes Antal	Igló
1597	Payer András	Szepesszombat
1601—02	Frickal Jakab	Leibicz
1603—04	Piltz Márton	Szepesváralja
1605—06	Dirner Jónás	Igló
1607—08	Frickal Jakab	Leibicz
1609—12	Dirner Jónás	Igló
1613—14	Payer András	Szepesszombat
1615—16	Frickal Jakab	Leibicz
1616 aug. 4-én Frickal meghal, Schneider Albert lesz az ügyek vezetője.		
1617—20	Dirner Jónás	Igló
1621—22	Milleter János	"
1623—24	Dirner Jónás	"
1625—30	Olmützer János	Leibicz
1631—32	Peschonius György	Igló
1633—36	Milleter János	"
1637—40	Seis Pál	"
1641—44	Olmützer János	Leibicz
1645—46	Kaysmarker György	Szepesváralja
1647—50	Olmützer János	Leibicz
1651—54	Milleter György	Igló
1655—56	Kaysmarker György	Szepesváralja
1657—58	Milleter György	Igló
1659—60	Eysdorffer Ádám	Leibicz

¹⁾ J. I—IV. lőcsei vm. levéltár.

Datum	Név	Székhely
1661—66	Milleter György	Igló
1667—68	Roth Lőrincz	Leibicz
1669—74	Olmützer János	Szepesszombat
1675	Roth Lőrincz	Leibicz
1676—77	Olmützer János	Szepesszombat
1678—79	Milleter János	Igló
1680-ban először Rothot választják, de a lublói kapitány parancsára leteszik és Milletert választják.		
1681—84	Milleter János	Igló
1685—90	Droschel János	Leibicz
1691—92	Reiss Pál	Igló
1693—1702	Joni Tóbiás	Leibicz
1703—04	Thron Simon	Szepesváralja
1705—08	Hentz Lőrincz	Leibicz
1709-ben először Sonntág Gáspár, de a lublói kapitány nem egyezett bele így Winkler András lett a gróf.		
1710	Winkler András	Szepesszombat
1711	Marcy Jákob	"
1712—14	Jonny Tóbiás	Leibicz
1713-ban a gubernator ellenezte.		
1715—16	Milleter György	Igló
1717	Marcy Jákob	Szepesszombat
1718—19	Roth Jákobb	Leibicz
1720—21	Marcy Jákob	Szepesszombat
1722—27	Serpilius János	Leibicz
1728—29	id. Jóny János	"
1730—33	Engelbert Dániel	Igló
1734—45	ifj. Grinblath Lajos	"
1746—58	Barwulsky János	Szepesváralja
1759—1764	Jony Tóbiás	Igló.

